

Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része¹

Homonnai Drugeth Bálint *Naplója* a Bocskai-szabadságharc történetének egyik kiemelkedően fontos forrása. Már a XIX. század közepén megjelent nyomtatásban, és a múlt század folyamán is többször kiadták.² A fellelhető példányokról és szövegkiadásokról Kulcsár Péter bibliográfiájából³ tájékozódhatunk. Kulcsár szerint az eredeti példányt az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzik.⁴ Ez azonban éppúgy másolat, mint az OSZK Kézirattárában fellelhető két példány.⁵ Szempontunkból csak az esztergomi és az OSZK Fol. Hung. 1089. jelzetű kézirat érdekes, ugyanis csak ezek tartalmazzak olyan dokumentumokat, amelyek az eddigi szövegkiadásokból kimaradtak.

Időben az esztergomi keletkezett később. Ennek szövege követi az OSZK-beli példányét, de sok súlyos, értelemzavaró másolási hibát, illetve kihagyást is tartalmaz. Viszont azt a kényelmes feltevést, miszerint az esztergomit közvetlenül az OSZK tulajdonában lévő szövegről másolták, el kell vetnünk, ugyanis az esztergomi tartalmaz egy olyan, 1607-ből származó iratot, amely a Budapesten őrzött kéziratban nem található. A két példány azonban minden bizonnyal egy közös ősrre megy vissza. Elméletileg ez lehet maga az eredeti kézirat is, amelyet Naményi 1839-ben Mednyánszky Alajos levéltárában használt, és amely alapján a Tudománytárban megjelentette a szöveget. Ennek sajátossága, hogy titkára feljegyzéseit Homonnai a margón saját kezűleg kiegészítette.

Arra a kérdésre, hogy ezeket az iratokat miért nem vették figyelembe az eddigi szövegkiadók, nem tudok kielégítő magyarázatot találni. Valószínűleg azon megfontolásokból, amelyek alapján az idézetgyűjteményeket is sokszor mellőzik a naplókiadásokban. Mielőtt azonban indokolnám, hogy milyen szempontok alapján tartom – ezen gyakorlat ellenére – a *Napló* fontos részének, előbb bemutatom a kérdéses szövegeket.

---

¹ Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Szabó Andrásnak, tanárainak: Horn Ildikónak, Jankovics Józsefnek, Szabó Péternek; valamint Lakatos Bálintnak és Szabó András Péternek segítő javaslataikért, illetve Horn Ildikónak a szövegkiadáshoz nyújtott segítségéért.

² NAMÉNYI, 1839. 172–182., 252–261., 315–324., 363–375.; BENDA, 1955. 110–118. (részletek); SINKOVICS, 1968. 300–315. (részlet); CSONKA, 1988. 99–145.

³ KULCSÁR, 2003. 147.

⁴ Jelzete: 104. Adm. III. e. 304–381. (Szelestei N. László katalógusa szerint), illetve Sine categoria et titulo 414. a. (Beke Margit katalógusa szerint). A példány Bél Mátyás kéziratossággal került Esztergomba. A könyvtár dolgozóinak ezúton is szeretném megköszönni szíves segítségüket.

⁵ Fol. Hung. 1031. XIX. századi másolat. Nagy István személynök gyűjteményéből. A másik példány Fol. Hung. 1089. Ez XVII. századi másolat. Jankovich Miklós első gyűjteményének részeként került a Nemzeti Múzeum tulajdonába. Előéletéről annyit tudni, hogy a gyűjtemény első, 1817-es összeírásában már szerepelt. (Fejér, 1817. 21.)

Az első Bocskainak Kassán, 1605. június 20-án kelt utasítása Homonnai Bálint főkapitányhoz. A szövegről egyedül Fraknóinál találtam utalásszintű említést.⁶ Az utasítás szövege sok helyen összezseng mind a szerencsi végzésekkel,⁷ mind az 1606-os hadiszabályzattal.⁸ Ezeket a párhuzamos szöveghelyeket a lábjegyzetben mindig jelölöm. A passzusok zöme a hadsereg fegyelmi kérdéseivel foglalkozik. Ez érthető, hiszen ez volt a szabadságharc akut problémája, amelyet sohasem sikerült orvosolni.⁹ A többi pont pedig a főkapitány feladat- és hatáskörét próbálja meg minél pontosabban körülhatárolni, és biztosítani az állandó fejedelmi kontrollt a hadjárat és Homonnai felett. Ez különösen szükséges volt, hiszen Bocskai ekkor Erdélyben tartózkodott.

A második csoportot hat levél képezi, amelyeket az Érsekújvárt ostromló török bégek írtak a vár védőihöz, hogy rábírják őket a kapitulációra. A vár elfoglalása Homonnai legnagyobb haditette volt, de az ostrom és a megadás körülményei, csakúgy, mint a vár későbbi sorsa, tele vannak ellentmondásokkal.

Rhédey Ferenc még májusban megkezdte az erődítmény körülzárását.¹⁰ Homonnai augusztus 30-án ért Újvár alá, már ekkor seregében volt négyszáz kopjás török és száz lovas tatár.¹¹ A következő napon az egri Szinán pasa hét ágyúval csatlakozott hozzá. Bocskai és a szultán között az volt a megállapodás, hogy a török csapatok csak segítik a magyarokat, de magyar várakat nem foglalnak el. A nagyvezír azonban nem tartotta be a szerződést. Az érsekújvári ostrom alatt elfoglalta Visegrádot, október 3-án bevette Esztergomot, és láthatóan újabb várak elfoglalására is készült, mint például Nógrád,¹² sőt, a listáján Érsekújvár is szerepelt. Mivel a magyar csapatok számbelileg alulmaradtak a törökökkel szemben, a helyzet nagyon feszült volt. Az oszmánok száma egyre csak nőtt, hiszen Esztergom eleste után a nagyvezír további erősítést küldött Homonnai mellé.¹³ A magyar hadsereg fegyelme viszont folyamatosan romlott. Bosnyák Tamás szeptemberi leveleiben leírta, hogy a hajdúk nem nagyon akartak harcolni, az ostrommunkák alig halad-

⁶ FRAKNÓI, 1865. 7.

⁷ Az artikulusok megtalálhatók KÁROLYI, 1899. 161–167., illetve Bocskainak kassai, 1605. május 20-án kelt rendeletében, amiben megerősíti a szerencsi végzéseket. MKÓ, 1855. 57–64.

⁸ KEMÉNY, 1922/23. 162–165. (Kéziratos példánya az OSZK Kézirattárában Fol. Hung. 44. alatt található.)

⁹ Homonnai két ízben is kénytelen volt a hajdúk lázongását lecsillapítani. Augusztus 21-én a határozott fellépés még elég volt, szeptember 26-án már kénytelen volt kompromisszumot kötni, hogy megakadályozza a fegyveres lázadást. November 1-jén pedig Illésházy életét kellett védenie az elégedetlen hajdúságtól. (CSONKA, 1988. 106–107., 121., 131.)

¹⁰ Az ostromgyűrű Érsekújvár körül június 20-án zárult be. Miután a védők elutasították a felkínált kapitulációs lehetőséget, az ostromlók lőni kezdték a falakat. Az első ostromot a védők visszaverték. Július 24-én a várban szolgáló magyar katonaság fegyveres zendülését követően mintegy ötven katona szökött Rhédeyhez, majd július 25-én éjjeltől reggel 6-ig ismét ostrommal próbálkoztak; ez esetben is eredménytelenül. Ekkor Rhédey úgy határozott, hogy visszavonul kb. félmérföldnyire. Annak ellenére, hogy az ostromlottaknak sikerült ismét vizet vezetniük a várakokba, a vár augusztus közepéig körül volt zárva. A várban ekkor kb. 1500 gyalogos és 500 lovas tartózkodott. A német katonaság parancsnoka Strein János Reinhardt, a magyaré Thury Ferenc, a vallonoké La Motte volt. Az ostromló sereg létszámát 8–10 000 közöttire tehetjük, ezt egészítette ki még egy kevés török és tatár segédhad. (NAGY, 1961. 248–252.; GÖMÖRY, 1893b.)

¹¹ CSONKA, 1988. 108.

¹² CSONKA, 1988. 118., 124.

¹³ Homonnai levele Illésházynek, 1605. október 4. (Szilágyi, 1878a 26.)

tak stb., viszont a törökök igen serénykedtek.¹⁴ Homonnai is több ízben megemlékezett arról, hogy a hajdúkkal komoly problémái voltak az ostrom alatt és már azt megelőzően is. Az ostromlottak szűkében voltak az ételnek,¹⁵ mert Homonnai első dolga volt az élelmiszer-utánpótlást megakadályozni.¹⁶ Így az idő a törököknek kedvezett. Bocskai és I. Rudolf hadvezetése is érezte a veszélyt, ezért több tervet is kidolgoztak, hogy megakadályozzák a vár török kézre kerülését.¹⁷ Kollonich Siegfried¹⁸ javaslata az volt, hogy Homonnai engedje be őt, és ezután majd Kollonich visszajuttatja Homonnai kezére a várat. A főkapitány ebbe a csapdába nem sétált bele. Viszont egy másik cselszövésnek áldozatul esett. Illésházy ugyanis – Homonnai, sőt talán Bocskai feje felett is átnyúlva – Mátyás főherceggel kezdett tárgyalásokat. A megállapodás szerint a főherceg utasította Újvár védőit, hogy adják át a várat Bocskai főkapitányának, ami október 17-én Illésházy közreműködésével meg is történt. Mivel Illésházy kötelezettséget vállalt, hogy a későbbiekben visszajuttatja a magyar király kezébe Érsekújvárt, Mátyás főherceg a béketárgyalások folyamán egyre sürgette az átadást. Bocskai 1606 januárjában hosszú levélben fejtette ki Illésházynak, minden lehetőséget és érvt ragadjon meg arra, hogy eltérítse a főherceget szándékától.¹⁹ A vár fontosságát mutatja az is, hogy Homonnai és Nyáry abban a levélben, amelyben Illésházyt Bocskai haláláról értesítették, rögtön meg is nyugtatták az idős politikust, hogy Rhédey a várat rendben a kezéhez fogja szolgáltatni.²⁰ A vár végül csak 1607. február 11-én került vissza a magyar királyhoz.

A török leveleket írójuk ugyan nem látta el pontos dátummal, a bennük található adatokból kikövetkeztethető megírásuk hozzávetőleges időpontja. A II/1-es és II/3-as sorszámú levelek keletkezési idejét nem lehet egyértelműen meghatározni.

A II/2-es levélben a következő kitétel szerepel: „...míg a janicsárokat őhatalmassága a sánca nem szállítja,...” Bosnyák szeptember 8-i levelében arról írt, hogy a törökök igen serénykednek a sáncaiban.²¹ Ha ehhez még hozzávesszük a levél keltezését: „...ma hétfőn”, akkor a keresett dátum szeptember 5-e. Ebben a levélben írja Szinán azt is, hogy már több levelet is küldött a vár védőinek. Ezért elképzelhető, hogy a II/1-es számú levél, amely a legáltalánosabb, megelőzte a II/2-est.

A II/3 levélben található utalás alapján megállapítható, hogy ennek a levélnek mindenképpen szeptember 19-e előtt kellett keletkeznie. Szinán így fenyegeti az

---

¹⁴ Bosnyák Tamás levelei Illésházy Istvánnak Érsekújvár alól, 1605. szeptember 4., 7., 8., 21. (SZILÁGYI, 1878b 828–834.)

¹⁵ CSONKA, 1988. 124.

¹⁶ „Az újvári németek oda be ez idő alatt 200 lónál immár többet ettek vala meg sóltan, mely lovaknak lábokat, fejeket, béllal össze egyéb aprólékját a benn szorult szegény magyar asszonyoknak és apró gyermekeknek adják vala.” CSONKA 1988. 109.

¹⁷ A problémáról Istvánffy is megemlékezik. ISTVÁNFY, 1962. 469–470.

¹⁸ Kollonich Siegfried (?–1623) horvát eredetű, a török hódítás miatt elnémetesedett családból származott. A tizenöt éves háború alatt került Magyarországra. Az indigenatust 1598-ban nyerte el, ezt az 1604. március–áprilisi országgyűlés is megerősítette, ekkor két testvérét is honfiúsították. Perényi István és Dobó Anna lányával, Perényi Zsófiával – aki korábban Forgách János felesége volt – kötött házassága révén jelentős rokonságra tett szert. Ebben az időben a dunáninneni főkapitányi tisztelet tölthette be, amit a bécsi béke után is megtartott. A Bocskai-szabadságharc alatt nem sikerült bizonyítania katonai tehetségét. KOMÁROMY, 1985. 487–508.; KÁROLYI, 1890. 393. A javaslat: CSONKA, 1988. 124.

¹⁹ Bocskai levele Illésházyhoz, 1606. január 9. SZILÁGYI, 1878a 49–53.

²⁰ Homonnai és Nyáry levele Illésházyhoz Kassa, 1606. december 30. SZILÁGYI, 1878a 638–639.

²¹ SZILÁGYI, 1878b 832.

újjváriakat: „Ágyúim is útban vannak...” A *Napló* a török ágyúkról az alábbi helyeken szól: augusztus 31., Szinán megérkezik Homonnai mellé, magával hozva „hét öreg álgúkot”. Szeptember 19-én Szinán „két igen nagy öreg álgúkkal, huszonöt szekér porral és golyóbisokkal” törököket hívott Homonnai tudta nélkül Újvár alá. Október 12-én pedig a boszniai pasa érkezett meg három ágyúval Homonnai táborába. A levélbeli utalás csak a szeptember 19-i ágyúkról szólhat. Mivel nem valószínű, hogy Szinán megérkezése napján így fogalmazott volna az ágyúkat illetően, ezért feltehető, hogy a levél vagy szeptember 7-én vagy 14-én íródott.

II/4-ben Szinán azt írja, hogy aznap kísérik az esztergomi vitézeket Komáromba, ez október 3-án volt. Ha nem hagyatkozhatunk is teljes mértékben az egri pasa szavahihetőségére, akkor is csak néhány nap eltérés lehet. Ebben a levélben az is szerepel, hogy ötödnap múlva ér Újvár alá az erősítés. Az II/5-ös levélben viszont már csak harmadnapot mond. Tehát feltételezhető, hogy az utóbbi levél október 6. körül íródott.

A leveleket követő két dokumentum a szerencsi országgyűléshez kapcsolódik. Az egyik egy beszéd, amelyet a rendek képviselője még fejedelemmé választása előtt intézett Bocskaihoz. Ezt követi Bocskai fejedelmi esküjének szövege. Mindkét szöveg megtalálható a Magyar Országgyűlési Emlékek vonatkozó kötetében.²² Az azonban új információ – amint az iratok közötti átvezető szövegből kiderül –, hogy a rendek képviselője Homonnai volt, és ő végezte a felesketés szertartását is.

Végül a sort Homonnai válasza zárja, amelyet az 1607. április 19-én, a Rozgonyban megtartott részgyűlésen, a királyi biztosok előterjesztésére tett. A tárgyalások célja Homonnai trónigényének támogatása volt. Ennek megfelelő levelet küldtek a biztosok Rákóczinak április 20-án, amelyben igyekeztek rábeszélni Erdély átadására.²³

Miután áttekintettem a szövegek elsődleges vonatkozási területét, ugyanezeket a dokumentumokat megvizsgálom most már Homonnai Bálint *Naplójának* részeként!²⁴ A probléma körüljárása előtt indokolnom kell azt a nézetemet, miszerint ezek a források a *Napló* szerves részét képezik. Első érvem emellett, hogy a Desőffi Jánosnak adott utasítások szövegét Homonnai a naplóbejegyzések közé illesztette be, mintegy kiegészítésül az aznapi eseményekhez. A második argumentum pedig az iratok között található átvezető szövegek, amelyek szintén szerkesztői szándékot jeleznek.

Ez a kompozíció már az 1607-es év eseményeihez kapcsolódhat, nevezetesen Homonnai kísérletéhez, hogy az Erdélyi Fejedelemség trónját megszerezze. A kísérlet, mint tudjuk, kudarcba fulladt. Homonnai azonban nemcsak a fejedelmi címet veszítette el, de tekintélye is csorbát szenvedett. Ő volt talán a legelőnyösebb pozícióból induló jelölt, ennek ellenére fokozatosan háttérbe szorították. Még csak nem is egy vesztes csatában maradt alul, mint például hajdan Bekes Gáspár, ha-

---

²² Kiadva: KÁROLYI, 1899. 155.

²³ SZILÁGYI, 1868. 146–147.; LUKINICH, 1918. 214. 1607. május végére azonban Prágában már megszületett a döntés Homonnai ellen. Ennek dokumentumát Veress Endre közölte. VERESS, 1935. 18–20. Mivel az 1607-es év eseményeinek feltárása külön tanulmányt igényelne, ezért a *Responsiót* most csak a legszükségesebb jegyzetekkel láttam el.

²⁴ A következő fejtegetés, újabb bizonyítékok előkerüléséig, csupán egy általam valószínűnek tartott magyarázata a *Napló* szerkezeti sajátosságainak.

nem néhol a komikum határát súroló intrikák következtében, gondoljunk csak az *ahdnáméből* kivakart név esetére! Ahhoz, hogy vissza tudjon zökkenni egy királyságbeli nagyúr szerepébe, számot kellett vetnie az elmúlt három és fél év eseményeivel. Ennek az összegzésnek az emléke lehet a *Napló*, amelynek szövegei felölelik Homonnai Bocskai melletti teljes pályafutását. Renoméjét helyreállítandó, hangsúlyosan az előnyös tulajdonságait és a sikereit helyezi reflektorfénybe. Az erdélyi fiaskót is tompítja a *Responsió*ba foglalt álláspontja leírásával, hiszen nem egyértelműen ő vallott kudarcot, hanem egyszerűen nem teljesültek azon feltételek, amelyek mellett vállalta volna a fejedelemséget, pedig arra oly sokan kérték.

Végezetül néhány szó a szövegkiadás elveiről. A magyar szöveget – a *Lymbus* elveinek alkalmazásával – a mai beszédnek és helyesírási szabályoknak megfelelően, modern átírásban közlöm. Az *et* kötőszó helyett álló *&* jelet minden esetben a kötőszóval helyettesítettem. A latin szövegek esetében is követtem a *Lymbus* fő alapelveit. A rövidítéseket a szövegben, nyelvre való tekintet nélkül, jelzés nélkül oldottam fel. Mind a magyar, mind a latin szövegek tagolását megőriztem, egy kivételtől eltekintve: a török leveleknél a szöveg írója a pasák nevét címként használta és elkülönítette a levélkezdet többi részétől. Ezt a formát nem tartottam indokoltnak megőrizni, mivel a küldő nevét is a levél szerves részének tartom. Pl. *Én vezér Zinan pasa tisztességes, hozzám illendő barátságom ajánlásának utána...*

Források

I.

(OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1089. [Jankovich Miklós gyűjteményéből]
Részben közöletlen;

XVII. századi magyar–latin nyelvű kézirat, csonka, 26 folio [7 üres oldal,
305×200 mm)

Nos comes Valentinus Drugeth de Homonna, Serenissimi Stephani Dei gratia, Regnorum Hungariae, Transilvaniae, Transalpinae Moldaviaeque Principis, ac Siculorum comitis etc. consiliarius et per Regnum Hungariae supremus generalis capitaneus, comitatusque Zempleniensis perpetuus comes. Cum ex benigna Suae Serenitatis Domini Domini nostri clementissimi annuentia anno 1606.¹ arma defensiva sum[pl]sissemus, in Superioribusque Regni Hungariae partibus iter nostrum continua[vis]semus. Instructionem Suae Serenitatis tali tenore quo hic scripsimus, Deo volente ad manus recepimus.

1.

Miért hogy a felséges Isten öröktől fogván így rendelte volt, hogy az utolsó időkben a szegény magyar nemzetség, kit az Úristen ő szent felsége régenten a pogányságból maga ismeretire hozott volt, a kevély német nemzetségnek kemény igája miatt e

---

¹ Az évszámmásolásból adódó tollhiba. A másoló az esztergomi szövegben is először 1606-ot írt, de ott kijavította a helyes évszámra, azaz 1605-re.

földről ki ne töröltessék, hanem maguk fegyvere által, kivevén a német nemzetségnek kezéből, régi szent királyoktól adatott szabadságukat, így torolná meg a sok kegyetlenkedést, és mód nélkül való cselekedeteket. Az Úristen ennek elindítására rendelte volt a mi kegyelmes urunkat, fejedelmünket, hogy az az Istennek mélységes decretumából²⁵ jött ki, csak abból kitetszik, hogy ő szent felsége a mi kegyelmes urunknak előbbi szolgálai állapotához képest, hatalmas monarchia ellen, mint a német császár, minemű szerencsés processusokat²⁶ adott. Népének sok veszedelme, Isten gyanánt tisztelése, kapitányának örök gyalázatára való elfutása,²⁷ szép országa-inak, erős várainak, városainak tőle erővel való elvitele. Sok számtalan városoknak, faluknak lakóhelyekből, Bécsből az égésének füsti nézési (kit soha az Ausztriai-ház ellen semminemű fejedelem ilyen szerencsésen véghez nem vitt) megbizonyították amaz Szent Pál mondását: Akivel Isten gyanon, az ellen mind a világ sem állhat.²⁸

2.

Hogy pedig immáron az őfelsége szerencséje annyira kiterjedett, hogy elkezdvén a két Oláhországtól fogván Erdélyre, Felső- és Alsó-Magyarországra és egyéb szomszéd országokra is, őfelségének szorgalmatos gondjának kell lenni. Őfelsége személye szerint mindenüvé el nem érkezik, hanem a régi magyarországi fejedelmeknek szokásuk szerint, és a mostani tanácsuraknak végzésekből, és az alsó-magyarországi uraknak, vitézlő rendeknek és nemeseknek kívánságukból, választotta őfelsége közünkben usque ad bene placitum suae serenitatis²⁹ főgenerálisul a tekintetes és nagyságos Homonnai Bálint uramat. Kinek mind^{II} nemzetének³⁰ mivoltát, azonképpen maga személyének becsületes voltát, hazájához való szeretetét, őfelségéhez való hűségét, mind őfelsége, mind egyéb rendek elegendőképpen tudják és ismerik.

3.

Odamenvén azért a szent Istennek hírével őkegyelme, mindeneknek előtte azon legyen, hogy mind urakat, nemeseket, várakat, városokat, a vitézlő rendet, valakik még az őfelsége hűsége alá nem adták magukat, szép szavával, intésével, és a hatalmas török császár nagy hadainak jövetelivel őfelsége hűségére térítsen. Hittel meg is kötelezze, ne járjanak úgy, mint Gyulában Szeretsen László.³¹ Akiket utoljára

---

²⁵ végzéséből

²⁶ siker, eredmény

²⁷ Itt talán Bastának Eperjesről 1605. április 12-i, Pozsonyba történt visszavonulását érti. A császári fővezér azonban ott sem tudta tartani magát, előbb Sopronba, majd Bécsbe vonult vissza. Mátyás főherceg 1605. augusztus 2-i levelében már arról ír, hogy Basta Bécsben van. GÖMÖRY, 1893a 712.

²⁸ Róm. 8; 31.

²⁹ egészen őfelségének saját tetszése szerint

^{II} A *mind* után egy áthúzás miatt olvashatatlan szó szerepel. Ez a szó az esztergomi példányban már nincs.

³⁰ nemzetségének, családjának

³¹ A névmásolásból eredő tollhiba. Kerecsényi László 1561–1566 között volt Gyula kapitánya. 1566. július 11-én kezdték meg a törökök a vár ostromát. A védők fokozatosan visszaszorultak, már az első napokban kénytelenek voltak feladni a várost, majd a huszárvárat (július 25.), Kerecsényi augusztus közepén jelezte tárgyalási szándékát, és nyolcnapi fegyverszünetet kért. Végül az őrség a várat szeptember 2-án a szabad elvonulás ígérétevel feladta. De az adott szó ellenére a kivonulókat megtámad-

ra megismer, hogy őfelsége kegyelmességét nem akarják venni semmi úton, azoktól a fegyvert se kímélje, de valamíg őkegyelme elkerülheti a keresztyén vérontást, kiváltképpen a magunk nemzetén, őkegyelme eltávoztassa.³²

4.

Miért hogy, akik fegyver nélkül meghajolnak őfelségének, gyakorta asisstentiáját³³ fogják őkegyelmétől kérni némely dolgokból, úgymint személyekről és jószágokról. Szükség, hogy őkegyelme afféle *assecuratoria* levelében³⁴ igen *cautus*³⁵ legyen, kiváltképpen azok ellen, akik oly dolgokat kívánnak, kik mind őfelsége *iuramentumának*³⁶ s mind országának szabadságának, és jövedelmének *manifeste*³⁷ nem *derogáltatnának*.^{III}

5.

Mely hogy jobb módjával, egyéb dolgokkal egyetemben, és szép rendtartással véghez mehessen, őkegyelme azokat a kapitányokat, kik ebben a szabadság megnyerésében eleitől fogva őfelségének sokat szolgáltanak, úgymint Redei uram,³⁸

---

ták, Kerecsényit, aki tiltakozni akart Petrev (Petraf) pasánál, elfogták. A kapitányt Nándorfehérvárra hurcolták, és rövidesen kivégezték. *IMPLÓM*, 1961.; *CSORBA*, 1985.; *BUDAI*, 1805. 457–465.

³² Homonnai gondosan betartotta ezt az utasítást. Bizonyítékul elég csak a *Napló* néhány részét tanúul hívni. Érsekújvár alá érkezése napján levelet írt a védőkhöz (akik között nem kevés magyar is volt), amelyben mindenkinek szabad elvonulást ígért. „Újvárban is ma küldöttem elsőben levelet, hogy adják meg az erősséget, mely levelemben fogadtam nekik, mint macskástól, feleségestől, gyermekestől békével elbocsátom őket.” (*CSONKA*, 1988. 110.) A későbbiekben is megtagadta a magyar rabok kiadását a tatároknak (*CSONKA*, 1988. 112.), olyan hitlevelet kért Szinán pasától, hogy a vár elfoglalása után a magyar nőknek és gyermekeknek semmi bántódásuk ne essék. *CSONKA*, 1988. 116.

³³ segítségét

³⁴ biztosító

³⁵ előrelátó, óvatos

³⁶ eskü

³⁷ nyilvánvalóan

^{III} csorbít. A szöveg valószínűleg a másolás miatt zavaros. Mindkét példányban így szerepel. A mondat értelme szerintem a szórend megváltoztatásával derül ki. *Szükség, hogy őkegyelme afféle assecuratoria levelében igen cautus legyen, kiváltképpen azok ellen, akik oly dolgokat kívánnak, kik mind őfelsége iuramentumának s mind országának szabadságának, és jövedelmének NEM MANIFESTE derogáltatnának.*

³⁸ Rhédey Ferenc (1570 k.–1621). Családi birtokai a török előrenyomulás miatt nagyrészt elvesztek, így fiatal korától kezdve katonáskodott. Valószínűleg 1596–1598 között volt Fülek kapitánya. Az évszám bizonytalan, mert 1599-ben hatalmaskodás miatt perbe fogták, ennek ellenére még 1601-ben is Füleken van még. Vádként hozhatták fel, hogy a törvény ellenére befogadott hajdúkat a várba. Innen Erdélybe ment, ahol előbb Báthory Zsigmond, majd Székely Mózes pártján harcolt. Először ekkor, 1603-ben töltötte be a tanácsúri tiszteletét. Székely veresége után ő is a törökökhöz menekült, előbb Temesvárra, majd Belgrádba. Ezekben az években kötött szoros barátságot Bethlen Gáborral, aki később a sógora is lett. Kassa elfoglalása után állt Bocskai mellé, aki még 1604 karácsonya előtt rábízta a nyugati irányú hadműveletek vezetését. Nevéhez fűződik többek között Szécsény, Fülek, Korpona, Nyitra, Trencsén stb. elfoglalása. 1606. május 1-jén Bocskai Magyarország mágnásainak sorába emelte. Rövid időre Érsekújvár kapitányi tiszteletét is betöltötte. A fejedelem 1606. november 13-án tájékoztatta a felső-magyarországi hadakat, hogy Rhédey lett a főkapitány. Bár 1608-ban II. Mátyás aransarkantyús lovaggá ütötte, a békekötés után elveszítette Nyitrát, Bocskai adományát, és Rákóczi Zsigmond szolgálatába állt, aki váradi kapitánynak nevezte ki (1608). Ezt a tiszteletet haláláig betöl-

Dengelegi uram,³⁹ Egri Istvan,⁴⁰ Desöffi,⁴¹ Kovatts Janos,⁴² Nemethi Gergely⁴³ és egyebek is, akik olyanok azokon kívül is, kiket őkegyelme méltónak ítélni a vi-tézlő rend közül, szükség, hogy őkegyelme mellette, úgy mint fő tanácsit tartsa,

---

tötte, csakúgy, mint a tanácsúri hivatal. 1601 áprilisában birtokadományban részesült, Zilahot kapta meg Báthory Gábortól, amit később Bethlen is megerősített, és több adománnyal maga is tovább gyarapította Rhédey vagyonát. 1614-ben Bihar és Máramaros főispánja lett. Erdélyi évei alatt hűségesen szolgált mind Báthoryt, mind Bethlen Gábort. Az utóbbi magyarországi hadjáratában vesztette életét. Felesége Károlyi Kata, Bethlen sógornője volt. KOMÁROMY, 1894. 8–19., 170–190., 323–346., 424–468.; TRÓCSÁNYI, 1980. 33., 38.; NAGY, 1857–68., 746.; GyKOL Libri regii. 9. k. 489–490.; 10. k. 49–50.; 100–101., 259–260., 329.; 11. k. 243–244.; 12. k. 87–88., Arcanum CD-ROM

³⁹ Dengeleghy Mihály (?–1612) A törökök hódítása miatt birtokát veszített nemes családból származott. Harcolt a tizenöt éves háborúban. 1604-ben Dampierre hajdúi között találjuk, aláírása megtalálható az október 14-ei hitlevélen. 1605 májusában Morvaországra vezetett hadjáratot, ő vette be Szokolca városát is. Majd Homonnai Drugeth Bálint mellett harcolt Érsekújvár alatt. A főkapitányhoz rokoni kapcsolat is fűzte. (Felesége, enyingi Török Katalin, Homonnai anyja unokatestvérének lánya volt.) A *Napló* tanúsága szerint Homonnai belső köréhez tartozott. Egyike azoknak, akik az 1606-os hadi szabályzatot aláírták. A szabadságharc után Erdélybe ment, amit családi kapcsolatai is megkönnyítették, hiszen felesége révén Báthory Gábor rokona volt. Ő nevezte ki Lippa kapitányává, követként Petki János székely főispánhoz küldte. 1610-ben tanácsúr. 1611-ben visszautasította Thurzó átpártolási ajánlatát. Halálának 1612-es dátumát egyedül Nagy László adta meg, de sehol nem hivatkozik arra, hogy milyen forrás alapján tette. NAGY, 2005. 223.; NAGY–NYAKAS, 2001. 108.; NYAKAS, 2004. 34.; TRÓCSÁNYI, 1980. 26.; NAGY, 1858. 279. GyKOL Libri regii 7. k. 107.; 8. k. 30b–31. Arcanum CD-ROM

⁴⁰ Egri István (?–1640 után) a tizenöt éves háború alatt is harcolt, előbb szabad hajdúként, majd hajdúkapitányként. 1604-ben a köleséri hajdúk kapitánya volt, részt vett Kereki megvédésében, ahol háza is volt. 1606 márciusában hajdúival együtt Kölesért kapta jutalmul. Még ebben az évben Szalontára költöztette hajdúit, akikkel együtt a fejedelem testőrségébe került. 1608. június 27-én kelt Báthory Gábor birtokadományozó oklevele Lehecen faluról, amely mellé vásárlással több helységet szerzett. Még ez év szeptemberében újabb adományt kapott, ismét Bihar vármegyében. 1611-ben a szalontai hajdúk kapitányaként Rhédeyhez ment követségbe, de csapatát szétverték, ezért Báthorynál kegyvesztett lett. Bethlen alatt, 1620-ban Csallóközt védte. Bethlen 1623-ban az összes mezei had generálisának tette meg. Ezt az adatot azonban Trócsányinál nem olvashatjuk. Nagy László itt sem mondja meg, hogy mi alapján tette a halál időpontját 1640 utánra. NAGY, 2005. 224.; NYAKAS, 2004. 34.; GyKOL Libri Regii 8. k. 203b.; 141b–142. Arcanum CD-ROM

⁴¹ Desöfi (Dessewffy) János hajdúfőkapitány pályája elején Báthory Zsigmond mellett volt étekgóg (1596). 1605 áprilisában a menekülő Bastát üldözte, elfoglalta Bártfát és Kisszebent. Ott volt Homonnai Drugeth Bálint mellett Érsekújvár ostromakor, majd annak helyetteseként (nem, mint Nagy írja, érsekújvári főkapitányként) a várban maradt. (CSONKA, 1988. 133.) 1606 júniusában, Bécsben részt vett a béketárgyalásokon. 1606-ban Tokaj főkapitánya, ezt a tisztségét királyi szolgálatban is megőrizte. 1607–1608 között is ő töltötte be ezt a tisztséget, 1608-ban vicekapitánya a lentebb szereplő Kovács János volt. Első feleségét, Becsky Ilonát hűtlenség miatt lefejeztette. Második felesége Hoffmann György királyi tanácsos és szepesi kamarai adminisztrátor Katalin nevű lánya. Két fia (János és István) első házasságából származott. NAGY, 2005. 224.; BENDA, 1972. 302.; MERÉNYI, 1894. 113.; ÉBLE 1903. 80–82.

⁴² Kovács János hajdúkapitány harcolt Érsekújvárnál. 1606-ban Bocskai az első között telepítette le a katonáit. 1608-ban tokaji vicekapitány, 1611-ben főkapitány lett. NAGY–NYAKAS, 2001. 186.; BENDA, 1972. 302.

⁴³ Nemethi Gergely (?–1612) hajdúkapitányt először 1603-ban említik, amikor 400 hajdú élén részt vett a Marosvásárhely elleni támadásban. 1604-ben ott volt az ostyáni ütközetben, majd főkapitányként a dunántúli hadműveleteket irányította. A *Napló* beszámol arról, hogy Nemethi október 3-án Szombathelynél 1000 vallont megvert, hadizsákmányként 35 000 forintot, 800 új puskát szerzett. Basta is Nemethi megfékezését kérte Homonnaitól. A szabadságharc után Erdélybe ment, ahol 1609-től Udvarhelyszék főkapitánya, 1610-től Belső-Szolnok vármegye főispánja, majd 1612-ben a székelyek generálisa lett. Tanácsuraságának emlékét egyetlen 1610-ből való említés őrzi. Trócsányi ezt kétsé-

kikkel mind kicsiny és nagy, minden rendbeli dolgokat közölvén, és az őkegyelmek hírével s tanácsával élvén, minden dolgokban cselekedhesse őkegyelme azt, ki őfelségének kedvére, országunknak szabadságára és megmaradására lehessen.⁴⁴

6.

Az urak közül és nemesek közül is, akiket őkegyelme arra valónak ítél lenni, tanácsából ki ne rekessze, afféléket, mint Fancsi Györgj uramat,⁴⁵ és a többit, kik őfelségének és a hazának mind régi vitézségekkel s mind okosságukkal commendatusok,⁴⁶ kívánja azt őfelsége, hogy őkegyelme is mindenkor mellette tartsa, kikkel minden dolgokat közöljön.

7.

Hogy minden rendeket őkegyelme, urakat, vitézlő rendet, nemeseket, városokat érdemük szerint való becsületben megtartson. Szükség azonképpen minden rendekkel, a régi szent királyoktól adatott szabadságot,⁴⁷ kiben bennünket a kegyetlen németek megháborítottak vala, erősítse, és tehetsége szerint helyére állassa. Igen szükség, akik ez ellen rugódoznának, országunk törvénye szerint, az őkegyelme mellett levő tanácsok akaratából megzabolázza, és ha kívántatik, meg is büntesse. Hogy így, sem ország gyűlésében, sem azon kívül semmi rendektől ok, alkalmatosság ne találtassék az őfelsége ellen való panaszolkodásra.

---

gesnek, míg Nagy ténynek értékeli. 1612. szeptember 14-én a brassóiak elleni harcokban esett el. CSONKA, 1988. 123.; VERESS, 1913. 736.; TRÓCSÁNYI, 1980. 32., 108.; NAGY, 1961. 276–285.

⁴⁴ Homonnai Bocskainak ezt az utasítását is szigorúan betartotta, a *Naplójában* is rögzítette a tanácskozáások tényét és azok résztvevőit is, amelyeken mindig jelen voltak a Bocskai által javasolt emberek, ha épp Homonnai mellett tartózkodtak. A *Naplóból* kiderül, hogy valójában az érsekújvári ostrom nem volt más, mint tanácskozáások sorozata. A hadjárat 106 napjára átlagosan háromnaponta jutott tanácskozás. Különösen igaz ez az újvári ostromra. A pattanásig feszült helyzetben senki nem merte ténylegesen megostromolni a várat, inkább a tárgyalások időhúzó taktikáját választották. Kétszer is elhatároztak az ostromot. Szeptember 17-én döntöttek, de csak négy nappal később hajtották végre a tervet, amelyet a törökök megakadályoztak. Szeptember 27-én egy földhalom építését határozták el, de október 4-én kezdték el összehordani az ehhez szükséges földet.

⁴⁵ Fánchy György 1605 nyarán Bocskai egyik hadgyűjtő kapitánya volt. Később bozóki, majd korponai kapitány. Benda 1607-ben egy Fánchy Ferenc nevű bozóki kapitányról tud, akit bár a biztosok nem erősítettek meg, mégis megmaradt tisztségében. NAGY, 2005. 224.; BENDA, 1972. 296.

⁴⁶ jeles, kitűnő, ajánlásra méltó

⁴⁷ „7. Comitatus Soliensis et Hontensis, donec eos divina bonitas ab inimicis eliberabit, mediam partem solvent horum duorum florenorum, similiter Turcis subiectae villae iuxta antiquam consuetudinem.” KÁROLYI, 1899. 162. „22. Concionatoribus veris ubi quartae pendebantur, nunc quoque quarta, ubi decima ibi decima iuxta antiquum morem solvatur.” KÁROLYI, 1899. 165. „28. Profugi subditi ubique in comitatibus, oppidis et villis ubi reperti fuerint, extradentur iuxta antiquum morem, similiter servitores profugi. KÁROLYI, 1899. 166.; MIKÓ, 1855. 63. Ehhez a ponthoz a következő kiegészítést teszi: *Ha mely városnak ez ellen privilégiuma vagyon, producálja és abban tartassék.* „29. [...] Sales ex Maramaros centum tribus florenis dentur, non ultra.” KÁROLYI, 1899. 166. „3. Úrnak, nemes embernek, papoknak, iskoláknak az vitézek házokra és majorokra ne szálljanak. Aki megpróbálja, fejével érje meg.” KEMÉNY, 1922/23. 162–165.

8.

Hogy őkegyelme a vitézlő rendet a sok mód nélkül való cselekedetektől, kiről minden rendeknek panaszi keservesen, óránként őfelségére jönnek, compescálja,⁴⁸ és jó disciplinára⁴⁹ hozza. Igen kívántatik, kiváltképpen pedig nemességen való hatalmaskodásokat, azoknak jószáginak mód nélkül való bírását, keresztény atyánkfiaiának is rablását, dúlását, fosztását, őfelségének egyszer fejet hajtott várak, városok, faluk égetését, rablását, hódoltatását, semmiképpen ne szenvedje őkegyelme. Sőt abban a szép intés ha nem fog, őkegyelme más severitast⁵⁰ is mutasson! Ne járjunk úgy, mint aki délig, amit vet, délután mind kiszántja! Ha azt merjük mondani, hogy országunk szabadságáért kezdtük el a hadakozást is, tehát ne legyünk mi magunk a magunk nemzetének és szabadságának rontói és öldöklői.⁵¹

9.

Arra őkegyelmének legszorgalmasabb gondja viselése legyen mindjárt, mihelyt felérkezik, hogy minden fővégházakat és erősségeket, úgymint Szeczen⁵² várát és a többi azonképpen mind kicsiny és nagy erősségeket éléssel, néppel, lövészerszámmal, porral, golyóbissal siesse megerősíteni. És ha mi fogyatkozásuk volna, építtesse is oly módjával, hogy valamely órában úgy^{IV} kívántatnék, ha az ellenség másodnap megszállná is, készen találja, és azok miatt hazánknak és nemzetünknek fogyatkozása ne engedje, hogy essék. Azokban oly kapitányokat hagyjon, akiknek mind vitézségekhez és hűséghez minden kétség nélkül bízhatók.⁵³

---

⁴⁸ megzaboláz

⁴⁹ fegyelemre

⁵⁰ szigor, keménység

⁵¹ „12. Quia reliquiae huius regni propter utrumque exercitum nimis sunt attritae et dilaceratae, sua Serenitas compescat licentiam militarem et refrenet eorum petulantiam, ut devectores victualium, quaestores et alii negotiatores tutum iter habere queant,...” KÁROLYI, 1899. 164. „13. Quodsi milites heydones molendinos dissearent, mutilatione manuum puniantur. Qui vero comburent molendinos, tales comburantur quoque similiter incineratores.” KÁROLYI, 1899. 164. „23. Statutum est, ut in praesidiis et locis finitimis ex potiori statu certos capitaneos sua Serenitas interteneat et non ex haydonibus.” MIKÓ, 1855. 62. Ehhez a ponthoz a következő félmondatot fűzi: „hogy inkább a végházak táján való uraknak és nemeseknek jószágok ne pusztítottassék.” KÁROLYI, 1899. 165. „30. Ecclesiarum sive templorum er... tores, quicunque illi sint, comburantur.” „31. Haydones oberrantes, qui nec capitaneum nec vexillum, nec literas a sua serenitate, (vel) a domino generali capitaneo habent, captiventur.” KÁROLYI, 1899. 166. „4. Az jobbágyok lovát, barmát, ingó-bingó marháját, akármint az vitézlő nép el ne vegye; valaki pedig ezt által hágja, tehát tartozzék az kapitány az marhát visszaadni és ő magát aféle cselekedetért keményen meglehálni (megver; EMSZT 1996. 849.). Ha pedig az kapitány ezt meg nem mívelné, elvesztíse tisztit, tisztességét vele. Ha pedig eladta volna az marhát, elégítesse meg az szegény embert.” KEMÉNY, 1922/23. 163.

⁵² Szécsény, Nógrád megyében fekvő vár. Rhédey 1604 karácsonya előtt fogta körül, Géczy András kapitány, miután a vár német őrségét december 27-én levágatta, katonáival átállt Bocskai oldalára. Parancsnoka Széki András lett, aki augusztus elsején csatlakozott Homonnai seregéhez. CSONKA, 1988. 103.

^{IV} Eredetileg *meg* szerepel, de áthúzta és föléje írta az *úgyot*.

⁵³ „8. Novemberis. Mai napon reggeltől fogva egész estvéig abban voltam foglalatos, hogy Újvárbán amely kapitányt, hadnagyokat, porkolábokat és közönséges vitézeket hagyok, azok fejenként jó módjával és rendtartással maradjanak.” CSONKA, 1988. 132–133.

10.

Őkegyelme idejében ott fenn, ha oly jószág szállana őfelségére, ki teljességesen deficiálna,⁵⁴ avagy pediglen per notam manifestae infidelitatis confiscaltatnék,⁵⁵ azokról generális uram ne disponáljon⁵⁶ magától, hanem őfelségének adja tudtára, és így őkegyelme commendátiója⁵⁷ által, annak, aki megérdemli, őfelsége ratificatiójából⁵⁸ conferáltassék,⁵⁹ hogy így mind a nemesség szabadsága s hazánknak igazsága rite et legitime observáltassék.⁶⁰

11.

Ha mely várakban vagy városokban oly kapitányokat, vagy oly tisztartókat talál generális uram, kik mind őfelségének haszontalanok, s mind az országnak károsak volnának, azokat amoveálja,⁶¹ és helyekben alkalmasabbakat rendeljen, kivévén belőle az érsekség adminisztrációját,⁶² ki az ő tisztiben az officiálisokat⁶³ pro suo libitu statuálja.⁶⁴

12.

Az őfelsége jövedelmét szükség, hogy generális uram minden helyeken oltalmazza mindenek ellen, azonképpen^v harmincadokat, harmincadosokat, udvarbírákat, dézsmásokat, arendátorokat mindenek ellen megoltalmazzon, hogy így az őfelsége jövedelme ne kisebbedjék, hanem inkább kiszedessék plenarie⁶⁵ az ország szükségére.⁶⁶ Az érsekséghez tartozó jószágnak adminisztrátorát – főképpen, úgy mint Barcsi Istvan⁶⁷ uramat – minden háborgatók ellen oltalmazza. A jövedelemnek pedig beszoigáltatására ha őkegyelmét megtalálná,⁶⁸ és a szükség kívánná, se regével is segítséggel legyen.

---

⁵⁴ magva szakad

⁵⁵ nyilvánvalóan hűtlenség miatt elkoboztatnék

⁵⁶ rendelkezik, szétoszt

⁵⁷ ajánlás

⁵⁸ megerősítése

⁵⁹ átruház, részeltet

⁶⁰ szokás és törvény szerint megtartassék

⁶¹ eltávolít, elűz

⁶² igazgatás

⁶³ magasabb rangú gazdatiszt

⁶⁴ saját tetszése szerint állítsa

^v A szó eleje javítás miatt nehezen olvasható.

⁶⁵ teljesen

⁶⁶ Szintén megtalálható az 1606-os szabályzatban is. „9. Valaki bányákat, hutákat, rézhordókat, harmincadosokat és az országnak egyéb jövedelmét, kiből az vitézlő népnek kellene fizetni, megháborítana, fejével érje meg.” KEMÉNY, 1922/23. 165.

⁶⁷ Az érsekség szolgálatában álló gazdatiszt

⁶⁸ Mármost kérésével megtalálná

13.

Szentegyháztöréseket, holttesteknek, koporsóknak felhányását, prédikátoroknak és egyéb szerzeteseknek háborgatóit őkegyelme igen megbüntesse, kit mi helyen jut őkegyelme tisztiben publico edicto⁶⁹ meghirdessen, hogy így minden alatta való rendek inkább tudják eltávoztatni.⁷⁰

14.

A morvaiakkal és sziléziaiakkal minden módon úgy tractáljon⁷¹ generális uram, hogy az őfelsége hűsége alá igyekezzék hajtani, melyet ha szép szóval meg nem cselekszenek, a fegyvert se kímélje tőlük.

15.

Mindennemű gondja pedig generális úrnak arra legyen, miképpen azokat a várakat, városokat, falukat, kiket Isten immár őfelsége hűsége alá hajtott, az ellenség ellen megoltalmazza és tartassa, tudja azt, mely hatalmas fejedelemmel vagyon dolgunk, ki kétség nélkül még Magyarországért a kardot felkötöi. Szükség, hogy őkegyelme ez ellen jó vigyázásban legyen, jó kémeket tartson,⁷² míg Isten magát is, őfelségét felviheti.⁷³ Ahol pedig császárnak hadát találja, minden módon azon kell lenni, hogy meg ne hagyja gyűlni.⁷⁴

---

⁶⁹ nyilvános paranccsal

⁷⁰ „5. Valaki szentegyházat feltörne avagy sírokat fölösna, fejével érje meg.” KEMÉNY, 1922/23. 163.

⁷¹ tárgyal

⁷² A *Napló* nem beszél kimondottan kémekről, de tájékoztat arról, hogy Homonnai több helyről és többféle módszerrel igyekezett információt szerezni. Volt, mikor katonáit nyelvet fogni küldte. (CSONKA, 1988. 107.) Bizonyos csapattestek kapitányának is feladata volt a vigyázás, így Szűcs Pál a tatárok mellé rendelt kapitány értesítette, hogy a németek Kollonich és Basta megsegítésére igyekeznek. (CSONKA, 1988. 116.) Kapott ugyanakkor – nem nevezi meg a forrást – nem megbízható híreket is. Mivel az ellenség közelsége miatt a veszély nagy volt, nem mérlegelte az igazságot, hanem rögtön katonákat küldött Basta elé, mikor megtudta, hogy átjött a Dunán. (CSONKA, 1988. 119.) Van példa arra is, hogy a Bastával való üzenetváltásban egy komáromi ember segédkezett, akit minden bizonnal mindkét fél felhasznált információszerzésre. (CSONKA, 1988. 123.) Ezzel egyidejűleg voltak emberei a budai beglerbég környezetében is. Erre példa, hogy Sibrik Pál, a beglerbég deákja Esztergom alól szökött hozzá, hogy figyelmeztesse: Csillagos bég Rhédeyvel szövetkezve az életére tör, és Rhédeynek akarják megszerezni a generálisságot. Ezt az információt Kollonich levele is megerősítette, aki ugyanezzel rémisztgette Homonnait. CSONKA, 1988. 130.

⁷³ Bocskai az erdélyi hadi helyzet, a szászok császárpárti felkelése miatt személyesen utazott a fejedelemségbe, hogy inkább jelenlétével, mint nagyszámú hadsereggel teremtsen rendet.

⁷⁴ Homonnai a szabályos várostromokat nem számolva a *Napló* szerint a következő alkalmakkor vívott fegyveres harcot a császáriakkal. Augusztus 23-án indult meg 3000 német ellen, akik ekkor érkeztek Fehérhegy felől. Augusztus 24-én a Csejtét megtámadó németeken akart rajtaütetni, de azok elmenekültek előle, alvezéreivel üldöztette őket. Szeptember 20-án az elpártolt csallóköziek támadták meg. Szeptember 22-én Basta ellen vonultak, de a császári fővezér érkezéséről szóló hírek hamisnak bizonyultak. CSONKA, 1988. 107., 108., 118., 119.

16.

Őfelségéhez gyakorlatossággal emberét küldje⁷⁵ generális uram, kik által őkegyelme nagy és kicsiny dolgokat őfelségének értésre adjon, hogy így őfelsége is értvén minden dolgokat, ha szükség, mind tanáccsal s mind pedig egyéb segítséggel, segítségül leszen.^{VI}

17.

Utolszor egy szóval ezzel concludálván,⁷⁶ hogy valamire őfelsége Magyarországnak megesküdt, annak megtartásában minden rendek között úgy munkálkodjék generális uram, hogy az őfelsége iuramentuma vagy in toto, vagy in parte⁷⁷ meg ne bánthatassék, hanem inkább sanete et inviolabiliter⁷⁸ observáltassék. Kire generális uramat, hogy az Úristen mind az alatta való vitézekkel egyetemben segítse, és szép győzedelmes szerencsékkel gyakorta meglátogassa, őfelsége, a mi kegyelmes fejedelmünk mind országával egyetemben nagy szíve szerint kívánja. Datum Cassoviae die 20 mensis Junii. Anno Domini millesimo sexcentesimo quinto.

Stephanus

II.

Következnek immár a vezér pasák leveleinek parájok,⁷⁹ kiket az Újvárbán⁸⁰ szorult németeknek írtanak, nagy álnokul praktikálván⁸¹ ellenünk titkon, Újvárnak megadása felől, nyilakon lövöldöztenek be Hancz Straynernek,⁸² melyben Isten után,⁸³ mint latroknak, semmi kedvük nem telt, kiért áldott legyen Isten örökké.

⁷⁵ Homonnai a *Naplóban* is feljegyzett több levélváltást, de korántsem mindet. Például Bosnyák Tamás szeptember 4-i, Illésházyhoz intézett leveléből tudjuk, hogy szeptember 3-án is érkezett fejedelmi levél a táborba. SZILÁGYI, 1878b 828.

^{VI} Itt valószínűleg elírta, mert a *legyen* alak lenne a helyes.

⁷⁶ lezárván

⁷⁷ egészben, vagy részben

⁷⁸ épen és sértetlenül

⁷⁹ másolat

⁸⁰ Érsekújvár, Nyitra vármegye. Az 1543-as török ostromot követően Esztergom a szultán kezére került. Ezzel együtt az eddigi végvári rendszer is összeomlott, ezért új vagy átépített várakra alapozva kellett kiépíteni az új védelmi rendszert. Várday Pál primás 1545-ben emeltetett egy palánkot a Nyitra folyó bal partja mellett, aminek elsősorban a primási birtokok védelmezését szánta feladatul. Később ez a vár lett a központja a Bányavidéki, vagy Érsekújvári Főkapitányságnak. Kiemelt pozícióját köszönhette remek fekvésének is. Fontos kereskedelmi utak kereszteződésében volt, valamint a vár biztosította a közlekedést a Duna bal partján. A Nyitra-parti vár bástyái szabályos hatszöget alkotnak. Az 1605-ös ostrom idején a bástyák közötti oldalhosszúság 170 bécsi ölre (1 bécsi öl kb. 1,896 m), míg a belterület 47 holdra tehető. Az erődítményt körülvevő vizesárok 20 öl széles és 15 láb mély volt. Egyik kapuja Esztergom, a másik Bécs felé nézett. A vár 1605. október 17-én került Bocskai kezére, majd a bécsi békét követően, 1607. február 11-én ismét a magyar király fennhatósága alá sorolták, végül 1663-ban a törökök elfoglalták, és 1685-ig uralmuk alatt maradt. ORTUTAY, 1993. 161–176.; BALÁS, 1888. 198–223.

⁸¹ Csalárd szándékkal tárgyalásokat folytatnak.

⁸² Érsekújvár német kapitánya. Neve helyesen: Hans Strein.

⁸³ Itt nem a köznapi értelemben szerepel, hanem 'miatt'-ként.

1.

Mi, egri Zinan pasa,⁸⁴ a hatalmas török császár őfelsége hadainak a Dunán innen levőknek főszerdárja, tisztességes köszönetünknek utána, továbbá jó szomszéd újvári kapitány! Mi látjuk, hogy a német királynak,⁸⁵ őfelségének igaz híve és igaz szolgálója vagy. Mely jó, igazán való szolgálatodért a királynak, őfelségének sok jó akarata méltó kegyelmednek, mindazonáltal ennyi időtől fogván tehetséged szerint eleget fáradtál. Jól értjük,⁸⁶ hogy nagy sanyarúságban vagytok élés⁸⁷ miá, és puskaporotok is kevés vagy, emberetek is kevesen vannak ilyen nagy várnak éjjel-nappal való őrzésére. Micsoda kétszáz, avagy huszonöt, vagy harminccal ha többen vagytok is, csak egyik bástyára is kellene annyi ember.⁸⁸ Azért minden igazat írok jószántamból, tudom ti oda be nem értitek,⁸⁹ a hatalmas Isten nagy jóvoltából Esztergomot a hatalmas török császárnak adta,⁹⁰ és megvették fegyverrel, és benne levő egynéhány ezer embert mind szablyára hányták, kik immár minden okvetetlen a hatalmas vezérrel, együtt minden ágyúival, és erős lovas, gyalog táborival jelen lesznek. Azért éntőlem választ kívánják mindjárt, ha kívánom idejövete-lüket. Lássátok, énnekem mindjárt tegyetek választ! Adjátok meg tisztességes hitlevelemre a várat a hatalmas török császár számára, és fogadom hitemre, tisztességemre, hogy sem töröktől, sem magyartól nem leszen semmi bántásotok. Valamennyi szekeret kívántok jószágotoknak elvitelére, és amíg kívánjátok, addig viszlek, én magam fogadom hitemre, tisztességemre, mely becsületes hitlevelemet pecsétemmel is megerősítettem. Énnekem mindgyárást⁹¹ tegyetek választ! Bizony dolgot írok, hogyha idekívánom a hatalmas vezért,⁹² mentest⁹³ idejő, és jelen leszen, mint az esztergomiaknak^{VII} nem hallottátok meg híreket, szablyára hányták, ti is úgy lesztek, hiában bíztok a segítséghez, azt is bizonynal írhatom. Valete!⁹⁴

⁸⁴ Szinán pasa, egri beglerbég 1604. november 14-i levelében kérte Rákóczi Zsigmondot, hogy támogassa Bocskai mozgalmát. Homonnaihoz 1605. augusztus 31-én csatlakozott. NAGY, 1978. 138.

⁸⁵ II. Rudolf német-római császár (1576–1612); magyar királyként I. Rudolf (1576–1608)

⁸⁶ pontosan ismerjük

⁸⁷ eleség

⁸⁸ „Ez éjjel jött egy polyák szabású német ki az várból, azt mondja, hogy igen kövesen vadnak, mindenik bástyára harminc német rendeltetött, sójuk semmi nincs, az lóhússal élnek,...” Bosnyák Tamás Illésháznak szeptember 8-án kelt leveléből. SZILÁGYI, 1878b 832.

⁸⁹ nem tudjátok

⁹⁰ Esztergom ostroma három nagy szakaszban 1605. augusztus 30-tól október 3-ig tartott. Ezen a napon vonult be a török hadsereg a várba. A Haditanács a várat feladó tisztek közül többet halállal büntetett. GÖMÖRY, 1893b 143–146.; ORTUTAY, 1993. 164.; CSORBA, 1978. 165–171.

⁹¹ azonnal, rögtön EMSzT 1997. 267.

⁹² Szokolluzáde/Sáhinoglu Lala Mehmed pasa nagyvezír (1604–1606) Szokollu Mehmed pasa nagyvezír (1556–1579) unokaöccse. Esztergom parancsnoka, amikor az kapitulál 1595. szeptember 3-án. A tizenöt éves háború alatt Magyarországon harcolt. Malkocs Javuz Ali pasa nagyvezír (1603–1604) 1604. évi belgrádi halálát követően nyerte el a nagyvezíri tisztséget és a béketárgyalások ellenére elfoglalta Vácot. Majd Esztergom ellen fordult, amelyet 1605. október 3-án visszafoglalt. Perzsiába vezényelték, itt halt meg gutaütésben 1606. május 23-án, Szokollu Mehmed pasa türbéje mellett temették el. EI, 1986. 996–997.

⁹³ azonnal EMSzT 1997. 107.

^{VII} Először a szokásos módon rövidíteni akarta a -nak határozó ragot, de később kijavította és a teljes szót kiírta.

⁹⁴ Szokásos záró jókívánság.

2.

(1605. szeptember 5.)

Én, vezér Zinan pasa tisztességes, hozzám illendő barátságom ajánlásának^{viii} után, továbbá vitézlő barátom, újvári kapitány! Hozzátok való jóakarattal lévén, ez előtt való napokban egynéhány levelemmel találtalak meg, kiben a magatok gyarló állapotát igazán megüzentem, azonképpen a mi hadainknak is állapotát, melyeket láttam, hogy hiábavaló szónak ítélte lenni. Azért én ez ideig szavamnak ura voltam, most is azonképpen. A mi hadaink felől írtam vala, hogy Isten segítségével Esztergomot megvették, mely erős várnak úgy mint minden népével nyolcezer ember volt benne,⁹⁵ mind egyéb erősségre nézve Magyarországon most nincsen mása, és onnét a hatalmas császárnak elegendő hatalmas ereje az én kívánságom szerint idejönne. Mely én beszédem a holnapi napon kitetszik Újvárnak bástyájáról, nézzed holnap, minemű szép seregek léptetnek Esztergom alól, és annak után minemű szép szomszédokhoz illendő ajándékokat küldenek Újvárnak. Az én írásomat nevetted ez ideig, de ezután veszed eszedbe, hogy igazat írtam. Esztergomot is, Újvárat is gondold meg mind emberből, s mind egyéb emberi csinálásból való erősségűnek lenni. Micsoda az a benne való kétszáz ember, egy bástyájára is kevés, két olyan erős várat a földdel egyaránt tetted.⁹⁶ Ennek mint legyen dolga? Jósántamból írom, hogy holnap jó a hatalmas vezér. Ide a passusra nagy főembereidet bocsássad, míg a janicsárokat őhatalmassága a sánca nem szállítja, mert annak után nem veszik a várat hitre, ha adnátok is, benne kell vesznetek. Annak felette énnekem tisztességes, pecsétes, címeres hitlevelem vagyon nálatok, azonképpen a hatalmas vezérnek is. Azokat a leveleket mindjárt adjátok ki, mert immár azok a levelek semmit nem használnak nektek, adjátok a mi hitlevelünket! Mostan is szomszédom, azt írhatom kegyelmednek, melyeket holnap szemeiddel^{ix} fogsz látni, és jobban elhihetitek. Ezzel Isten velünk! Íratott a török táborban, ma, hétfőn. 1605.⁹⁷

3.

(1605. szeptember 7., vagy 14.)

Én, Zinan pasa, a hatalmas török császár vég helyében a Dunán innét levő erejének főszerdárja, újvári német kapitánynak! Vagy a német király kenyere méltó neked, hogy ennyi időktől fogván tartod a várat, igaz megszállották, de nem vitták.⁹⁸ Nétalán láttad, hogy jöttünk, engem a hatalmas császárnak fővezére bocsátott ide húsz ezer emberrel, nyolcezer gyalog janicsárral, huszonöt ágyúval, én magam előljáró-

---

^{viii} A 3. szótagban javítás látható.

⁹⁵ Nem lehet pontosan tudni, hogy mekkora volt a német katonaság létszáma a vár megadásakor. A szemtanú, Kjátib Cselebi 5400 kivonulóról beszél, Istvánffy a sebesülteken felül 1200-ra teszi ezek számát, Csorba az adatok összegzése alapján 3000 emberről beszél. KJÁTIB, 1916. 356.; ISTVÁNFY, 1962. 468.; CSORBA, 1978. 169.

⁹⁶ kétszer olyan erős várat a földdel egyenlővé tetted

^{ix} A szó közepén kis paca van.

⁹⁷ Azaz szeptember 5-én. Ld. bevezető

⁹⁸ Szinán itt téved, mert Rhédey hadai még nyáron, Szinán és Homonnai megérkezése előtt, sikertelenül, de ostromolták a várat.

ban idejöttem.⁹⁹ Láttok s tudtok,¹⁰⁰ hogy itt vagyok, és ezután seregemet is meglátjátok. Jöttem azért, hogy a hatalmas török császárnak s magyar királynak,¹⁰¹ az én igaz hitemre adjátok kezemhez a várat, és én is fogadom igaz hitemre, hogy minden jószágokkal, zászlótokkal, fegyveretekkel, marhátokkal, házatok népével, minden kárvallás nélkül békével elbocsátlak. Mind török, tatár, magyarok felől felelek, és hittal mondok, hogy hitemre nem leszen semmi bántástok, békével mehettek. Ahol pedig nem akarjátok megadni mostan, seregem, ágyúm ideérkezvén, nem hagyom, míg az egyenes földdel egyaránt nem teszem. A segítséghez ne bízzatok, a hatalmas tatár császár fia őfelsége minden erejével Rakocznál¹⁰² fekszik, a hatalmas fővezér Esztergom táján, kit hogy lövik, fületekkel halljátok. A hidat¹⁰³ is a Dunán éjjel-nappal sietik csinálni, és mint a hangya, onnét is elérkezik a nép, kit a Dunán innét hozzám rendeltek. Ágyúim is útban vannak, hamar való nap után elérkezik az is. Látjátok itt is szemetekkel a hadat, mind törököt, magyart, még öt nap múlva még ennyit láttok. Azért a levelemre nekem választ tegyetek, mi akaratotok! Isten velem! Íratott ma, szerdán estve. 4 órakor.

4.

(1605. október 3-a körül)

Mi, vezér Zinan pasa megértettem kegyelmednek, jó barátom, írásából mindenedet, hogy amiket kegyelmednek írnék, semmiben szómat nem hinnéd. Írod azt is, hogy a várnak megtartására elegendő néped volna, tudom én is, mennyi vagyon, és az ott benn való állapotokat is, mindenedet jól tudok. A hatalmas fővezér engemet ide csak azért küldött, hogy élést, segítséget ne hagyjak bevinni, míg ő Esztergomot megveszi. Kit Istennek legyen hála meg is oltalmaztam, és bizonyon hitemre írom azt, hogy Esztergomot megvették, de nem tudom, ti értettétek-e a városban, vagy nem. És a hegytetőn¹⁰⁴ levő egynéhány ezer német vitézket levágták, és a belső várat hitre adták meg, és aki megmaradt, mai napon Komaromba mennek.¹⁰⁵ Ebben bizonyosak legyetek, abban is bizonyosak legyetek, hogy ötöd napig a hatalmas török császár ereje itt leszen, ha ma hitre nem akarjátok a várat megadni. Igaz, Komarom alá akarnak menni, ha ti a várat hitűnkre megadjátok,

⁹⁹ Szinán augusztus 31-én érkezett Érsekújvár alá. CSONKA, 1988. 110.

¹⁰⁰ láttatok és tudtatók

¹⁰¹ A felkelés gyors és váratlan sikerét látva Lala Mehmed pasa nagyvezír a szultán nevében már 1604 novemberében Budán nemcsak erdélyi fejedeleme, hanem magyar királynak is kinevezte Bocskait. PAPP, 2001. 122.

¹⁰² Rákóczi: tót falu Hont vármegyében. FÉNYES, 1851. 278.

¹⁰³ Illésházy 1605. szeptember 25-i, Bocskaihoz írott levele is megemlékezik az Esztergomnál épülő török hídról. „Immár látjuk bizonynyal, hogy Ujvárat is elveszi [a török] az Dunán hidat veret Isztergamnál által, ha penig elveszi Ujvárat, mind az bányák, s mind az egész föld Fátráig övé leszen;...” SZILÁGYI, 1878a 22.

¹⁰⁴ Esztergom védői a Szent Tamás-hegyen erődítményt építettek, míg a vár a keresztények kezében volt 1595–1605. között. (PECSEVI, 1916. 181.) Kjátib Cselebi szerint 4000 ember veszett el a Szent Tamás-hegyi erődítmény és a bástyák ostromakor szeptember 18-án. (KJÁTIB, 1916. 355.) Az erődítmény elestéről Homonnai Drugeth Bálint csak szeptember 19-én értesült, attól az Uzi Jánostól, akit még szeptember 16-án küldött a vezér táborába. CSONKA, 1988. 116., 118.

¹⁰⁵ Az esztergomi vitézket Kjátib Cselebi szerint október 3-án tették hajóra Komárom felé. KJÁTIB, 1916. 356.

ahol nem adjátok, ami választ tesztek, azonképpen megírom őnagyságának, és ötöd napig szemetekkel meglátjátok, hogy igaz az én beszédem mindenben. Ennek utána, ha derék táborunk idejő, hiában akkor, ha megadjátok is, senki nem fogja hallani, tudom, ebben sem hisztek semmit, de ötöd napig szemetekkel meglátjátok, hogy a vár környös-körül leszen foglalva a hatalmas császár vitézítő és erejétől. Ha a várat hitlevelemre nem akarjátok megadni, tehát az elébbeni hitlevelemet küldjétek ki, ha pedig választ írtok, magyarul írjátok, nincsen német deánkunk, aki jól megmagyarázhassa a levelet. Valete!

5.

(Kb. 2 nappal a 4. levél után.)

Én, vezér Zinan pasa, a hatalmas török császár szép hadainak, a Dunán innét levőknek szerdárja, köszönetünknek utána, vitézlő barátom, újvári kapitány! Igaz, hogy te az én szómnak, a becsületes hitlevelemnek nem hisz, amint ítélem. Azért ki-ki az ő igaz vallását és hitét igazán akarja holnapig őrizni. Ezelőtt való levelemben megjelentem, hogy a nagy Isten Esztergomot kezünkbe adta. És aki megmaradt a felső várban, a német vitézekben nagy tisztességgel hitük s fogadásuk szerint hajón a Dunán által, Komaromba elbocsátták őket. Mely én igaz írásom szerint, a felséges fővezér pasa őhatalmassága német nyelven írott leveléből igazán mindeket megérthettek, és ha abban is kételkednétek az én hitemre és tisztességemre, egy meghitt embereteket küldjétek ki, és lássa meg az én embereimmel Esztergomot, ha nálunk vagyon-e avagy németnél, és minden egyéb állapotokat is, igazán nektek vigyék be. Ilyen nagy jóakarattal vagyok hozzátok, nem kívánom romlásotokat, ha kívántam volna, szabadságom adatott volna az itt való hadaknak ostromra¹⁰⁶ való, egyszersmind menetére, régen véghezment volna még ennek előtte a dolog, de amint írtam vala, hadamat ne veszesse, éléstől, segítségtől oltalmazam a várat, ez ideig azért voltam itt. Azért lássátok, ha leveleinknek és őfelsége fővezér levelének nem hisztek, amint írtam, az én igaz hitemre bocsászatok egy embert hozzám, kit Esztergomban küldök, és attól is értsétek! Ha pedig ti akarjátok a várat tartani, tehát az én előbbi, becsületes hitlevelemet késedelem nélkül adjátok ki! És azon benne levő özvegyek, árvák és apró gyermekek vérek hullásának okot ne adjátok, mert másfelé menne őfelsége, a vezér. Ti is szabadon mehetnétek, ahova kívánnátok, de ha idejő őfelsége, azt bizonyonnyal elhiggyétek, hogy hitre a várat meg nem vesszük, itt kell vesznetek, kit harmadnapig magatok fogtok látni. És akkoron az én jóakaratomat örömet vennétek, de nem adatik. Mindjárt tegyetek választ, hogy én is hamarsággal őfelségének, a vezérnek kívánsága szerint tehessek választ. Ennél több levelet ne várjatok ezután. Valete.

Ahol fegyverünkkel akarjátok megadni, tehát mind őfelsége a vezér levelét s mind az én levelemet adjátok ki mindgyárás! Ahol választ írtok, magyar nyelven írjátok.

¹⁰⁶ A *Napló* egyszer, szeptember 21-én számol be arról, hogy ostromolták a várat. A támadást hosszú egyeztetés előzte meg a török és magyar fél között, ennek ellenére a törökök nem mozdultak állásaikból és Homonnai katonái – sok veszteséggel – maguk harcolták végig az ostromot. (CSONKA, 1988. 118–119.) Szinán levelei, ha igazat írt, megmagyarázzák a törökök viselkedését. Azért nem vettek részt az ostromban, mert már eredetileg azt az utasítást kapták a nagyvezírtől, hogy csak a vár kiéheztetésében vegyenek részt.

tok, mert nincs kinek megolvasni a németül írott levelet. Az esztergomi vitézek írtak, azok is Komáromra mentenek. Bastanak jól tudjuk nyavalyás voltát s állapotát, én azt is bizonyosan megírhatom, hogy az meg nem segít. Azért lássátok, tegyetek választ!

6.
(1605. július 12.)

Mi, Csillag bég,¹⁰⁷ barátságos szolgálatomat ajánlom, mint ismeretlen vitéz barátomnak! Mi az oka, hogy az én levelemre meg nem felelél? Sehova az én leveletem nem küldhettem, hogy ezt meg nem becsüljenék. Kegyelmed énnekem nem tud semmit felelni? Avagy azt véled-e, hogy ha Redei uram¹⁰⁸ nekem parancsolja, tíz nap százezer embert nem hozhatok ide? Vagyon annyi szolgálatom a hatalmas császárnál. Isten velünk. Választ várunk. Anno Domini die 12 Julii, Anno 1605. Csillagos bég manu propria

III.

Nos, Comes Valentinus Drugeth de Homonna, Serenissimi Regnorum Hungariae, Transilvaniae, Transalpinae, Moldaviaeque Principis ac Siculorum comitis consiliarius, et per Regnum Hungariae supremus generalis capitaneus, comitatusque Zempleniensis perpetuus comes etc.

Oratiunculam inferius descriptam ante solenne juramentum Serenissimi Domini Domini Stephani, Dei gratia Regnorum Hungariae, Transilvaniae, Transalpinae, Moldaviaeque Principis, et Siculorum comitis, Domini Domini nostri clementissimi, nomine et in persona omnium Statuum et Ordinum Regni Hungariae in publica Szerentsiensi regnicolarum congregatione, in medio universorum magnatum et nobilium recitavimus 23 die mensis Aprilis anno Domini 1605. Finita tandem praedicta oratione^x praefatus quoque Serenissimus Princeps Dominus Dominus noster clementissimus juxta hanc juramenti formulam de verbo ad verbum pagina ab hinc 2 descriptam (ea ipsa die, et hora ad principatum Regni Hungariae electus) meaque manu Suae Serenitati eandem porrectam, ex sola misericordia Dei, juramentum publice deposuit, Regnorumque Hungariae se astrinxit.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Cserkesz Csil-Agacs terhalai bég KJÁTIB, 1919. 357.

¹⁰⁸ Ld. bevezető

^x többszörösen áthúzott, és kidörzsölt szó van itt

¹⁰⁹ Mi, gróf Homonnai Drugeth Bálint, Magyarország, Erdély, Havasalföld és Moldva felséges fejedelmének és a székelyek ispánjának tanácsosa, és a Magyar Királyságban főkapitánya, Zemplén vármegye örökös ispánja etc. Az alább leírt rövid beszédet felolvastam a mi legkegyelmesebb urunk, a felséges István úr, Magyarország, Erdély, Havasalföld és Moldva fejedelme és a székelyek ispánja ünnepélyes eskütétele előtt, a magyarországi karok és rendek nevében az országlakosok szerencsi nyilvános gyűlésén a mágnások és nemesek között 1605. április 23-án. A mondott beszéd végeztével az említett legfelségesebb fejedelem, a mi legkegyelmesebb urunk, ezen esküformula szerint, amit szóról szóra az innentől számított két lapra leírtam (még ugyanazon a napon és órában Magyarország fejedelmiségére választatott), és saját kezemmel őfelsége számára átnyújtottam, Isten egyedüli kegyelméből az esküt nyilvánosan letette, és önmagát Magyarországhoz hozzákötötte. Az MOE XI. kötetében a beszéd előtt a fentebbi latin szövegből csak ennyi áll: „Oratiuncula ante solenne juramentum Ser^{mii} DD. Stephani Bochkay de Kys-Maria, Dei gratia Hungariae et Transylvaniae Principis Siculorumque Comitatus etc. nomine Universitatis dominorum regnicolarumque dicenda.” KÁROLYI, 1890. 152.

Miképpen a nagy látható világban a szent Isten, kegyelmes urunk, fejedelmünk magát egyedül uralkodtatni mindenkor akarta, azonképpen bölcs rendelkezéséből akarta, hogy az emberi társaság között is jó rendtartásnak okáért, minden országok, tartományok és nemzetségek előttük járó fejedelemség alá legyenek vettetve. Mely dolognak véghetetlen bölcsessége szerint való rendelkezését ő szent felsége senkinek másnak nem engedte, hanem csak egyedül maga hatalmában tartotta.

Ő szent felségének tulajdonítjuk azért mi is a mi elfogyott, szegény nemzetünk felől való kegyes rendelkezését, melyet mostan hozzánk megmutatott, és kit mi is mind fejenként igen nyilván megtapasztaltunk sok okokból. Mert ez a nagyságod által indultatott dolog mindnyájunknak nyilván vagyon, hogy nem felfuvalkodásból, sem nem emberi telhetetlenségéből, hanem egy kénytelenségéből, kiben akkor semmi sem lehetett, maga életének megtartásáért, úgy indított. ¹¹⁰ Azólta pedig minden rendekhez oly szelídséggel és engedelemmel viselte magát nagyságod, hogy az is elég bizonyosága, hogy erőszakkal semmit magának venni és tulajdonítani nagyságod nem akart. Ilyen nagy progressus ¹¹¹ és szerencse pedig, kikkel a nagy Isten a nagyságod dolgait ez kevés időben megáldotta, minden emberi elemeket megfogják, és megmutatják, hogy csak egyedül a nagy Istennek vezérlése volt nagyságodnak, aki azt cselekedte.

Mely dolognak, mi kegyelmes urunk, mind kezdetit is és eddig való progressusát meggondolván, azt is pedig mi végre, tudniillik, hazánk és nemzetünk szabadsága mellett az Isten nevének tisztességének előmenetelire nézván. ¹¹² Legelsőbben szent felségének nagy hálákat adunk, aki minket erre a gyülekezetre összevgyűjtött, hogy nagyságodat mint mi magyar nemzetünkből és atyánkfiai közül való vérünket, tagunkat nagy szeretetből, szép egyességéből, szabad akaratunkból, urunkká, fejedelmünkké és fejünkké a mai napon választottunk.

Elhívén azt bizonnal, hogy amely Isten Davidot a juhok aklából, Moysést a pásztorságból, Saul a pórságból királyokká választotta, szentelte és nevelte, ugyanazon Isten velünk egyetemben nagyságodat is a mi közöttünk való fejedelemségre a mai napon szenteli, választja, és confirmálja. ¹¹³ De nem titkoljuk el, ke-

---

¹¹⁰ „E kegyetlen és ádáz döntését Barbiano minden erejével, mindenki között először ellenem [Bocskai] alkalmazta, amikor a császári hadsereggel előnyomulva s kihúzatva az ágyúkat, nem habozott váraimat részint egymás után elfoglalni, részint erősen ostrom alá venni. E páratlan jogtalanságból és a végső szükségesség erőszakától kényszerítve oly módokkal és eszközökkel védtem magamat, amilyenekkel, a halhatatlan Isten segítségére támaszkodva, csak tudtam. Úgy gondolom, hogy közületek mindnyájan nagyon jól tudjátok, hogy ebben az erőfeszítésemben és vállalkozásomban az Isten segítségével mily eredményeket értem el, s mennyire támogatta a kedvező szerencse a jogos és igazságos ügyet.” ISTVÁNFY, 1962. 456. Az idézet Bocskai szerencsi országgyűlési meghívójából származik. Egy hasonló tartalmú meghívót Károlyi is közöl. KÁROLYI, 1899. 144–145.

¹¹¹ előmenetel, előhaladás

¹¹² Utalás az 1604. évi, Pozsonyban március–áprilisban rendezett országgyűlés és az azt követő időszak eseményeire. A diétán az öt felső-magyarországi szabad királyi város (Kassa, Bártfa, Lőcse, Eperjes, Kisszeben) a vármegyékkel együtt tiltakozott a király azon intézkedései ellen, amelyek sértették a protestáns vallásgyakorlatot. Különösen a Kassán történtek voltak sérelmesek. Mátyás főherceg ígérete ellenére a tiltakozók nem kaptak semmilyen biztosítékot sérelmeik orvoslására. Sőt, I. Rudolf Mátyás főherceg előterjesztése nyomán egy, a rendek által jóvá nem hagyott cikkelyt iktatott a törvények sorába. Ez volt a nevezetes 22. törvénycikk, amely súlyos büntetés mellett eltiltotta a vallási kérdések tárgyalását az országgyűlésen. KÁROLYI, 1890. 341–573.; MÁRKUS, 1899. 955–957.

¹¹³ megerősíti

gyelmes urunk, sőt az egész világgal^{XI} akarjuk, hogy nyilván legyen, hogy a mi fejedelmünk és királyunk, római császár urunk őfelsége, ennek előtte volt minékünk, attól is mi nem ok nélkül szakadtunk el, és nem ok nélkül fogván fegyvert hadai ellen, nagyságodat választjuk helyette fejedelmünknek, hanem amint, hogy hiti tartása szerint őfelségének, mellyel Magyarországnak köteles volt, hitünkben és szabadságunkban megháborítanak az őfelsége után való generálisok. Mi is a Gal Szetsben,¹¹⁴ tavalyi esztendőben tett protestationk szerint,¹¹⁵ az őfelségétől reánk vetett súlyos sentencia ellen, kihezképest mindnyájan halálnak lettünk volna fiai,¹¹⁶ magunk oltalmában generale decretumunk¹¹⁷ tartása szerint, életünkért, szabadságunkért fogtunk fegyvert őfelsége ellen, kegyelmes fejedelmünkkel, őnagyságával együtt, mint hogy kiváltképpen minden törvény ellen az őfelsége hatalmas és tisztí kívül való cselekedeti akkorban nagyságodon nyilván grassált.¹¹⁸ Kit^{XII} annak után is nagyságoddal egyértelemből^{XIII} végszabadságunknak oltalmáért nem offensive, hanem defensive¹¹⁹ fejünk fennállásáig készek vagyunk, leszünk continuálni.¹²⁰ Melyhez képest magunk nemzetségére egész országgal nemsokára az egész keresztység köziben scriptumokat¹²¹ akarunk kibocsátani. Kivel világosan minden dolgainknak igaz és elegendő okát adjuk.¹²² Azért, kegyelmes urunk, minthogy

^{XI} Eredetileg mintha *világgal* írt volna, de kijavította *világvakra*.

¹¹⁴ A gálszécsi részországyűlést, amelyet a felső-magyarországi vármegyék tartottak, 1604. szeptember 8-án rendezték meg. Vitatott, hogy ki hívta össze, de elképzelhető, hogy Homonnai Drugeth Bálint. Részt vettek rajta az északkeleti vármegyék és az öt, fentebb már említett város. A gyűlés összehívásának célja a királyi parancsok megtárgyalása volt. Határozat született a hadianyag- és élelemszállítás mikéntjéről. Ezután rátértek a Belgioioso elleni panaszai felsorolására. Pl. Kassa város birtokainak elkobzása, illetve, hogy a katonák háborgatják a protestáns lelkészeket. Jelezték, már korábban is tiltakoztak az 1604. évi 22. törvénycikk ellen, és kérték Belgioiosót, járjon közbe a vallásszabadság visszaállítása érdekében a királynál, különben kénytelenek lesznek az önvédelem eszközükhöz nyúlni. Az itt hozott határozatokat követség vitte Belgioiosóhoz. Az országyűlés dokumentumait az MOE X. kötetében kiadta Károlyi Árpád. KÁROLYI, 1890. 577–598.

¹¹⁵ „Ezt Barbianónak, Kassa császári parancsnokának abból a válaszából is megtudhattátok, melyet ő a ti követiteknek adott, akiket ti gálszécsi gyűlésekből ismételtelen elküldtetek hozzá a vallás védelme miatt.” ISTVÁNFY, 1962. 455. Ez az Istvánffy-i idézet a fent említett határozatokra utal, és szintén az országyűlési meghívóból származik.

¹¹⁶ „[...] a császár, megragadva innen az alkalmat, még hazánk törvényei és jogai ellenére is, önhatalmúan, anélkül, hogy erről az ország rendjei tudtak volna, az országyűlési végzések végére egy úgynevezett törvényt, mely elviselhetetlen, s szabad embernek elfogathatatlan, függesztett és íratott oda, mely ha érvényben van, ránk minden órában üdvünk és életünk kétségtelen veszedelme és pusztulása, s a biztos halál vár.” ISTVÁNFY, 1962. 455.

¹¹⁷ általános határozat

¹¹⁸ gonosz szándékkal szerzejár

^{XII} A szövegben az első *kit* oldalvégre esik, az író itt nyilván abbahagyta az írást, és mikor a másik lapon folytatta, véletlenül ismét leírta a *kit* névmást.

^{XIII} Az *egy* a szövegben különírva szerepel, a második tag áthúzva és az áthúzott felett javításként áll az *egyértelemből*.

¹¹⁹ nem támadólag, hanem védekezőleg

¹²⁰ folytatni

¹²¹ iratokat

¹²² Ez még az országyűlés alatt meg is történt. A kiáltvány szövege az MOE XI. kötetében olvasható. Bocskai nemcsak a szerencsi országyűlésen, de a későbbiekben is fontosnak tartotta a külföld tájékoztatását, esetleg támogatásának megnyerését. A korponai országyűlés után indult Bocatius is balvégzetű útjára. Feladata a német fejedelmek tájékoztatása lett volna, a császári székvárosnál azonban nem jutott tovább, mert letartóztatták.

a nagy Istennek ebből is hozzánk ilyen jó kedvét és szép áldását megtapasztaltuk, hogy igaz ügyünkben nagyságodat előnkbe tükörül s fényes istábul adván, a császár őfelsége hadai ellen, ilyen szép progressust adott légyen magunk szabadságának megkeresésére. És megengedte ezt is, hogy ugyan elkezdett szándékunkban elő-mehessünk, amint mondám, fejedelmünkké, nagy szeretettel és egy szívvel választottunk a mai napon. Melyben, hogy mindnyájunknak szíve nyugalmas lehessen, és mindenekben nagyságod is legitime procedálhasson,¹²³ kívánjuk egész országul azért nagyságodtól, kicsinytől fogván nagyig nagy alázatosan, hogy nagyságod mindnyájunk hallatára, tegnapi napon való ígéretei szerint, solenniter¹²⁴ a magyarországi fejedelemségre a juramentumát deponálja.¹²⁵ Mely meglévén, mi is annak utána mind a mostani gyűlésünkben előnkbe adatott kívánságairól nagyságodnak, s mind pedig hazánknak több szükséges dolgairól mindent végezhesünk a nagy Istennek segítségéből.

Kiről kegyelmes resolútiokat¹²⁶ is várunk nagyságodtól, mint kegyelmes urunktól s fejedelmünktől.

IV.

Mi, Drugeth Homonnai Bálint, Magyarország kapitánya és Zemplén vármegyének főispánja mondattuk el ezeket solenniter¹²⁷ egy-egy szónként a mi kegyelmes urunkkal Szerentsen. 23. Aprilis, Anno 1605.

Én, Bocskai István, kismarjai, e mai napon Istennek kegyelmességéből, és a nemes, becsületes Magyarországon levő öszvegyűlt uraktól, nemesektől, a vármegyéknek nagyobb részétől és szabad városoktól, hozzám ingyen való szabados jóakarattukból, szeretetükből és régi szabadságuknak módja szerint való, szabad választásukból választattam a magyarországi fejedelemségre. Esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, és Szentlélek, teljes Szentháromság, egy bizony Isten, hogy az én magyarországi híveimet, kik az én birodalmam alá adták és adják ennek utána is ő magukat, urakat, nemeseket, és szabad városokat, minden rendeket, boldogokat és szegényeket, hitükben és szabadságukban és törvényekben s annak minden cikkelyében megtartom az ország közönséges velünk való végzése és akarata szerint. És az én alattam való híveimmel erőm és tehetségem szerint megtartatom. És ugyanazon magyarországbeli híveimmel holtomnapig egyet akarok érteni, el sem hagyom őkegyelmeket sem jó, sem gonosz szerencsékben, hírük és akaratuk ellen. Kikre Isten engemet úgy segítjen!

[Főszékesegyházi Könyvtár (Bibliotheca Archiepiscopata) 104 Adm. III. e. 304–381. (Szelestei N. László katalógusa szerint) / Sine categoria et titulo 414. a. (Beke Margit katalógusa szerint) (Bél Mátyás hagyatékából). Közöletlen; XVII. századi magyar nyelvű másolat; teljes; 77 pagina, 332×208 mm]

---

¹²³ jogszerűen munkálkodhasson

¹²⁴ ünnepélyesen

¹²⁵ esküjét tegye le

¹²⁶ megoldásokat

¹²⁷ ünnepélyesen

V.

Ad propositiones magnatorum dominorum commissariorum¹²⁸ magnati domini Valentis Drugeth de Homonna. Responsio.¹²⁹

A kegyelmetek nekem előmbe adatott praepositionokat^{xiv} megértettem. Nem tagadom, hogy Erdély dolgában nem törekedtem, mint hogy a megholt Bocskay fejedelem hagyta volt testamentomban,¹³⁰ Rakoczi Sigmond¹³¹ uram is intett arra, hogy ne hagyjam, hanem felvegyem és bemenjek. És miért hogy tisztességemben és becsületemben árt¹³² nem hagyhatni, ez okáért kellett írnom az erdélyieknek szép szóval is, fenyegetéssel is, amint jobbnak tudtam, őfelségéhez illendő hívségem¹³³ szerint.

A törökök mi néven nevezzenek engem, arról nem tehetek, én akaratomból sem névvel, sem titulussal nem illetnek, aki hozzám nem illendő. Nem is küldöttem affejében oda követemet, hogy engemet királyi névvel nevezzenek.

Azonképpen a hajdúság is, hogy engem emleget, nem én akaratomból cselekszik, mert én őket meg nem fogadtam, nem biztattam, sem zászlót, sem fizetést nem adtam. És így noha mind török, mind hajdúság által módosult volt volna az erdélyi dologban, de ő általuk semmit nem akartam, mennyiben nem is igyekeztem, az ő segítségük által Erdélyt kézhez venni, hanem vártam őfelségétől, az én kegyelmes uramtól, koronás királyomtól, kinek egész életemben igaz híve akarok lenni. Most is várom az őfelsége kegyelmességét, és kérem kegyelmeteket, mint bizodalmas, jóakaró uramat kegyelmetek törekedjék őfelségénél, vegye közbe magát Rakoczi urammal, jöjjön ki Rákoczi uram, eressze kezemhez az országot is, kibem őfelségének minden hívségéhez engedelmességgel akarok lenni, mint kegyelmes uramnak, fejedelmeknek egész életemben.

Vigye erre őfelségét a közönséges jóra való tekintet, mert ezzel minden új háborúra való ok leszállítatik, a szent békekesség megerősödik, az őfelsége igazsága is Erdélyhez megmarad, ha őfelsége által megyek be. Ha pedig nem leszen, féltő, hogy a török megbosszankodna is rajta, olyat ne vigyen be, aki sem őfelségének, sem az országnak javára nem leszen.

---

¹²⁸ Thurzó György és Forgách Zsigmond, királyi biztosok.

¹²⁹ A nagyságos biztos uraknak a nagyságos Homonnai Drugeth Bálint úrhoz intézett előterjesztésére. Válasz. Az 1607. márciusi kassai gyűlés követeket küldött Homonnaihoz Hoffman György és Alaghy Ferenc személyében, hogy bizonyosságot szerezzenek a Homonnairól keringő hírekről, illetve, hogy lebeszéljék fejedelmi aspirációiról. A követek a gyűlés 1607. március 26-án kelt utasítása alapján jártak el. A Responsio szövege ennek az utasításnak a felépítését követi. Az utasítás kiadta KOMÁROMY, 1899. 279–283.

^{xiv} A szó rövidítését elrontotta az író, nyilván itt is *propositio*t akart írni.

¹³⁰ „...de sok bizonyos okokért, mind ifjúságához képest megért, jó erkölcsű, istenfélő természetiért, józan életiért és Magyarországnak régi, tekintetes és nagyságos, úri nemzetéért, ezzel az országgal is Erdélynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen, mindenkor javalljuk, hogy a nemes ország miutánunk nem mást, hanem a tekintetes és nagyságos Homonnai Bálintot uramat vegyék, válasszák és esmérjék fejedelmeknek.” Bocskay István, Magyar- és Erdélyországi fejedelemnek testamentomi rendelkezése. TARNÓC, 1979. 15.

¹³¹ Ekkor erdélyi fejedelem, Homonnai volt apósa.

¹³² kárt

¹³³ javítás

A török és tatár had, én akaratomból semmit nem indít, sőt protestálok, ha mit indítanak, én oka ne legyek.

Zattmár¹³⁴ és egyéb dolgokban is, minden tehetségem szerint igyekezem őfelségének kegyelmes kedve és akarata szerint szolgálnom, csak őfelsége is az erdélyi dologból, azonképpen Husztnak¹³⁵ és kő Várnak¹³⁶ kezemnél való megmarasztásában legyen minden kegyelmességgel.

Ami a török zászlót és botot illeti, megmívelem azt, hogy írok a pasának, hogy avval vesztegséggel legyenek, míg Isten engem Erdélybe viszen őfelsége által, avagy másképpen végez őfelsége velem.

Varad¹³⁷ felől pedig azt mondom, ha én időnap előtt megígérem őfelségének a várat, és az erdélyiek azt megértik,¹³⁸ megítélheti őfelsége, hogy csak azért is ellentartó leszen Erdély az én dologomban, és be nem vesznek. Azért őfelsége most engem azzal ne bántson. Én őfelségéé vagyok.

A kapitányok reverzális leveleit, kik itt őfelsége birtokában vannak, úgy mint Tokajt és Kállait¹³⁹ őfelségének megküldöm.

Az országtól lett felőlem hamar való végezést ami illeti, megelégedtem az Turzu uram őkegyelme maga ajánlásával, hogy azt annihilaltatja¹⁴⁰ a vármegyéken, az őfelsége levelei által meglévén a comissariussi urak Zattmár felől való kívánsága, kiben az előtt is munkálkodtam szívem szerint.

Azok őkegyelmek itnek¹⁴¹ arra, hogy csendesesen legyünk, és mi háborúra okot ne adjunk, azt cselekedtem ekkoráig is, semmit nem indítottam, ezután is e szerint cselekszem és várok csak az én kegyelmes uramtól, elhívén hogy őfelsége ilyen hűségemre és alázatos engedelmisségemre tekintvén meg nem hagy fogyatkoznom. Actum in Rozgon die 19. Aprilis, Anno 1607.

---

¹³⁴ Bocskai végrendeletében Erdélynek hagyta. „Szathmárt pedig, minden hozzá tartozó jószágokkal, jeles hazánkhoz megmutatandó háládatosságunkért és hogy a posteritas is megemlékezzék jó szolgálatunkról és a nemes ország ilyen szép erősséggel kerítessék, hagyjuk Erdélyországnak és abban való nemes republikának örökben.” (TARNÓC, 1979. 15.) A kassai gyűlés követői a már fentebb említett utasításuk szerint azt is nehezményezték, hogy Homonnai Szatmár kapitányát, Bocskai Miklóst hittel magához kötelezte. (KOMÁROMY, 1899. 283.) 1607. április 3-i, Szinyérváralján kelt levelében Homonnai Ung vármegye nemességének bizonygatja, hogy mindent megtesz, hogy Szatmár mielőbb a király jogára alá kerüljön. (KOMÁROMY, 1899. 287.) Nyáry Pál április 14-én már azt írta a biztosoknak, Homonnai kész reverzalist adni, hogy Szatmárt át fogja adni, ha majd „bemegegy az erdélyi uraságra”. KOMÁROMY, 1899. 288.

¹³⁵ Huszt, vár Máramaros vármegyében. Bocskai végrendelete így intézkedik róla: „Husztot 40 000 forintban Homonnai Bálint uramnak inscribáljuk, úgy, amint reversalist adott róla, a sóaknának harmadrész jövedelmével.” (TARNÓC, 1979. 16.) Huszt kapitánya Bornemissza Józsa diák lett, aki Homonnai régi embere volt, az 1605-ös hadjárat alatt is ura mellett szolgált. KOMÁROMY, 1899. 288.

¹³⁶ Kővár, vár Közép-Szolnok vármegyében. Bocskai végrendeletében Haller Gábor idősebbik fiának hagyta. (TARNÓC, 1979. 16.) Homonnai március 18-án tudósította Nyáry Pált, hogy a kővári vitézek befogadták maguk közé, majd március 24-én a királyi biztosokkal közölte, hogy Perneszy Gábor, Közép-Szolnok vármegye főispánja Kővárt a kezéhez adta. KOMÁROMY, 1899. 278–279.

¹³⁷ Várad, vár Bihar vármegyében. Bocskai Erdélynek hagyta Fogarassal, Gyulával, Szamosújvárral, Lippával és Jenővel egyetemben. TARNÓC, 1979. 5.

¹³⁸ Nem a mai értelmében, hanem *meitud* jelentésben szerepel. EMSZT 1996. 489.

¹³⁹ Tokaj őrsége 1607. február 19-én, míg Kállóé február 23-án ismerte el Rudolf uralmát. LUKINICH, 1918. 212.

¹⁴⁰ semmibe veteti

¹⁴¹ elírás, intenek

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Források

GyKOL Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára, Libri Regii 7., 8., 9., 10., 11., 12. köt. (Arcanum CD-ROM)

2. Szakirodalom

- BAK
2000 BAK Borbála: *A XVI–XVII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései*. In: *Fons*, 7. (2000) 1. 91–137.
- BALÁS
1888 BALÁS György: *Újvár (Érsekújvár) várépítészeti rendszere és katonai szerepe*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1888. 198–223.
- BENDA
1955 BENDA Kálmán: *A Bocskai-szabadságharc*. Budapest, Művelt Nép, 1955.
- 1972 BENDA Kálmán: *A Királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608*. In: *Levéltári Közlemények*, 43 (1972) 265–325
- BUDAI
1805 BUDAI Ferenc: *Magyarország polgári históriájára való lexicon*. II. köt. Nagyvárad, Máramarosi Gottlieb Antalnál, 1805.
- CSONKA
1988 *Homonnai Drugeth Bálint Naplója*. Sajtó alá rendezte: CSONKA Ferenc. In: *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*. Közreadja: CSONKA Ferenc–SZAKÁLY Ferenc. Budapest, Európa, 1988. 99–145.
- CSORBA
1978 CSORBA Csaba: *Esztergom hadi krónikája*. Budapest, Zrínyi, 1978.
- 1985 CSORBA Csaba: *Vég-Gyula várának históriája*. Budapest, Zrínyi, 1985.
- ÉBLE
1903 ÉBLE Gábor: *A Cserneki és Tarkői Desseuffy család*. Budapest, Franklin-Társulat, 1903.
- EMSzT
1996 *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. Főszerk. VÁMSZER Márta. VIII. köt. Budapest–Bukarest, Akadémiai–Kriterion, 1996.
- 1997 *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. Főszerk. VÁMSZER Márta. VIII. köt. Budapest–Bukarest, Akadémiai–Kriterion, 1997.

- FEJÉR
1817
- FEJÉR György: *T. Vadassi Jankowich Miklós gyűjteményeiről, és régiségei között találkozó két ismeretlen emlékekről, eddig meg nem magyarázott írásokról.* In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1817. 11. sz. 21.
- FÉNYES
1851
- FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára.* III. köt. Pest, Kozma Vazul, 1851.
- FRAKNÓI
1865
- FRAKNÓI Vilmos: *A bécsi békekötés.* Győr, Sauverrein Géza, 1865.
- GÖMÖRY
1893a
- Mátyás főherceg levelei a mainzi választófejedelemhez az 1605-ik évi magyarországi hadi eseményekről. Közli: GÖMÖRY Gusztáv. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, VI. (1893). 709–718.
- 1893b
- GÖMÖRY Gusztáv: *Hadtörvényszéki ítélet az Esztergomot 1605-ben áruló módon átadott császári tisztek és legénység fölött.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1893) 143–146.
- HORN–KREUTZER–SZABÓ
2005
- Politika és házasság.* Sajtó alá rendezte: HORN Ildikó–KREUTZER Andrea–SZABÓ András Péter. Budapest, 2005. (*TDI Könyvek*, 2.)
- IMPLOM
1961
- IMPLOM József: *Gyula város története szemelvényekben.* Gyula, 1961. (*Gyulai Füzetek*, 5.)
- ISTVÁNFFY
1962
- ISTVÁNFFY Miklós: *A magyarok történetéből.* A szöveget válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta SZÉKELY György. Fordította: JUHÁSZ László. Budapest, Magyar Helikon, 1962.
- KÁROLYI
1890
- Magyar országgyűlési emlékek.* Szerkesztette és történeti bevezetésekkel ellátta KÁROLYI Árpád. X. köt. Budapest, Athenaeum, 1890. (*Monumenta Comititalia Regni Hungariae*)
- 1899
- Magyar országgyűlési emlékek.* Szerkesztette és történeti bevezetésekkel ellátta KÁROLYI Árpád. XI. köt. Budapest, Athenaeum, 1899. (*Monumenta Comititalia Regni Hungariae*)
- KEMÉNY
1922/23
- Bocskay István haditörvénye.* Közli: KEMÉNY Lajos. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, (1922/23) 162–165.

- KOMÁROMY
1894 KOMÁROMY András: *Rhédey Ferencz, váradi kapitány*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894) 8–19., 170–190., 323–346., 424–468.
- 1895 KOMÁROMY András: *Kolonich Siegfried, Dunán inneni főkapitány életéből*. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 8 (1895) 487–508.
- 1899 *Rákóczy Zsigmond és Homonnai Bálint versengése történetéhez*. Közli: KOMÁROMY András. In: *Történelmi Tár*, 1899. 279–283.
- KJÁTIB
1916 *KJÁTIB Cselebi Fezlikejéből*. In: *Török történetírók. 1566–1659*. Fordította és jegyzetekkel kísérte KARÁCSON Imre. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta SZEKFŰ Gyula. III. köt. Budapest, MTA, 1916. 200–388. (*Török-magyarkori történelmi emlékek, II. osztály, írók, V.*)
- EI
1986 KRAMERS, J. H.: *Lala Mehmed pasha*. In: *The Encyclopaedia of Islam*. VI. Ed. BOSWORTH-DONZEL. Leiden, Brill, 1986. 996–997.
- KULCSÁR
2003 *Inventarium de operibus litteraris ad res hungaricas pertinentiis ab initiis usque ad annum 1700. A magyar történelmi irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig*. Összeállította KULCSÁR Péter. Budapest, Balassi-OSZK, 2003.
- LUKINICH
1918 LUKINICH Imre: *Erdély területi változásai*. Budapest, MTA, 1918.
- MÁRKUS
1899 *Magyar törvénytár 1526–1608*. Szerk. MÁRKUS Dezső. Budapest, Franklin-Társulat, 1899.
- MERÉNYI
1894 *Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága*. Közli MERÉNYI László. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894) 113. 108–113.
- MIKÓ
1855 *Erdélyi történelmi adatok*. Szerk. MIKÓ Imre. III. köt. Kolozsvár, 1855.
- NAGY
1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. köt. Pest, 1857–1868.
- 1858 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. II. köt. Pest, 1858.
- NAGY
1978 NAGY József: *Eger*. Budapest, Gondolat, 1978.

- NAGY
1961 NAGY László: *A Bocskai szabadságharc katonai története*. Budapest, Akadémiai, 1961.
- 2005 *Iratok Bocskai István és kora történetéhez*. Szerk. NAGY László. Debrecen, 2005.
- NAGY–NYAKAS
2001 NAGY László–NYAKAS Miklós: *Hajdútisztesség tükröre*. Hajdúböszörmény, 2001.
- NYAKAS
2004 NYAKAS Miklós: *Bocskai és a hajdúk*. In: „Nincsen nekünk több hazánk ennél...” Szerk. BARTA János, ifj.–PAPP Klára. Budapest, Lucidus, 2004.
- NAMÉNYI
1839 *Homonnai Drugeth Bálint Naplója*. Közli NAMÉNYI István. In: *Tudománytár* 3. (1839) 172–182., 252–261., 315–324., 363–375.
- ORTUTAY
1993 ORTUTAY András: *Érsekújvár szerepe a volt Esztergom vármegye területén a Magyar Királyság és a török uralom időszakában*. In: *Végváarak és régiók a XVI–XVII. században*. Szerk. PETERCSÁK Tivadar–SZABÓ Jolán. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 1993. 161–176.
- PAPP
2001 PAPP Sándor: *Török–magyar tárgyalások és szerződésalkötés 1605-ben*. In: *Historia manet*. Ed. BARBU, Violeta–TÜDŐS S. Kinga. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 2001. 119–135.
- PECSEVI
1916 *PECSEVI Ibráhim Tarikhajából*. In: *Török történetírók, 1566–1659*. Fordította és jegyzetekkel kísérte KARÁCSON Imre. Sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta SZEKFŰ Gyula. III. köt. Budapest, MTA, 1916. 71–193. (*Török-magyarkori történelmi emlékek, II. osztály, Írók, V.*)
- SINKOVICS
1968 *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*. Szerk. SINKOVICS István. II/1. köt. Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.
- Soós
2000 Soós István: *Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására*. In: *Fons*, 7. (2000) 81–89.
- SZILÁGYI
1868 SZILÁGYI Sándor: *A Rákóczyak kora Erdélyben*. I. köt. Budapest, 1868.
- 1878a *Bocskay István és Illésházy István levelezése*. Közli SZILÁGYI Sándor. In: *Történelmi Tár*, 1878. 3–98., 275–320., 579–642.
- 1878b *Illésházy István és főúrai levelezése*. Közli SZILÁGYI Sándor. In: *Történelmi Tár*, 1878. 821–900.

TARNÓC
1979

Bocskay István, Magyar- és Erdélyországi fejedelemnek testamentomi rendelése. In: *Magyar gondolkodók 17. század.* Sajtó alá rendezte TARNÓC Márton. Budapest, Szépirodalmi, 1979. 9–22.

TRÓCSÁNYI
1980

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690.* Budapest, Akadémiai, 1980.

VERESS
1913

Basta György hadvezér levelezése és iratai. Szerk. VERESS Endre. II. köt. Budapest, MTA, 1913.

1935

Documente. Privitoare la istoria. Ardealului, Moldovei și Tării-Românești. Pub. VERESS, Andrei. VIII. București, Cartea Românească, 1935.